

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII AL
REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTULUI DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI
SOCIOLOGICE**

Cu titlu de manuscris
CZU: 342.734 (478)

ȘCIUCHINA NATALIA

**DREPTURILE SOCIALE ALE OMULUI ȘI CETĂȚEANULUI
ÎN REPUBLICA MOLDOVA:
GARANȚII CONSTITUȚIONALE**

Specialitatea: 552.01 – Drept constituțional

Autoreferatul tezei de doctor habilitat în drept

CHIȘINĂU, 2019

Teza a fost elaborată în Centrul de Cercetări Juridice Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Consiliului Științific Specializat a fost aprobat prin Decizia Consiliului de Conducere al ANACEC nr. 1 din 19 decembrie 2018, în următoarea componență:

Componența Consiliului Științific Specializat:

1. **GUCEAC Ion, *președinte***, doctor habilitat în drept, profesor universitar, academician
2. **GORIUC Silvia, *secretar***, doctor în drept, conferențiar universitar
3. **BALMUȘ Victor**, doctor habilitat în drept, profesor universitar
4. **COSTACHI Gheorghe**, doctor habilitat în drept, profesor universitar
5. **POPA Victor**, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Referenți oficiali:

1. **CÂRNAȚ Teodor**, doctor habilitat în drept, profesor universitar
2. **BÂRGĂU Mihai**, doctor habilitat în drept, profesor universitar
3. **GUȚULEAC Victor**, doctor în drept, profesor universitar

Consultant științific:

SMOCHINĂ Andrei, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Susținerea va avea loc pe data de 5 martie 2019, ora 14. 00, în ședința Consiliului Științific Specializat DH 552.01–08 din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice pe adresa: mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt 1, bir. 109.

Teza de doctor habilitat și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, la Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” și pe pagina Web a ANACEC (www.anacip.md).

Autoreferatul a fost expediat la data de 2 februarie 2019.

Secretar științific

al Consiliului Științific Specializat

GORIUC Silvia, doctor în drept,
conferențiar universitar

Consultant științific:

SMOCHINĂ Andrei, doctor
habilitat în drept, profesor universitar

Autor:

ȘCIUCHINA Natalia

© Șciuchina Natalia, 2019

REPERE CONCEPTUALE ALE TEZEI

Actualitatea și importanța temei de cercetare. Drepturile sociale ale omului și cetățeanului în perioada de formare a statalității sociale au o importanță prioritară. Reglementarea juridică a acestora, inclusiv la nivel constituțional, are scopul să garanteze drepturile fundamentale ale omului, să asigure realizarea completă a acestora și să fortifice mecanismele de protecție în caz de încălcare. Tendințele moderne din unele țări de a reduce nivelul de garanții sociale oferite de stat în schimbul reglementării contractuale a relațiilor în domeniul social și cel al muncii confirmă interesul față de subiectul abordat.

Importanța drepturilor sociale în sistemul drepturilor omului, problemele înțelegerii și conștientizării lor științifice servesc drept bază pentru realizarea studiilor științifice, ce și-au găsit reflectare în numeroase lucrări ale cercetătorilor din Republica Moldova și ale celor străini.

Vorbind despre importanța teoretică generală a problemei, este necesar să subliniem faptul că cercetarea privind drepturile sociale ale omului, furnizarea și protecția acestora oferă un material important și valoros, care favorizează dezvoltarea unor idei și concepte relevante pentru instituțiile de drept constituțional, căutarea unui echilibru de interese și stabilirea unui sistem de interacțiune eficientă a statului, a persoanei și a societății.

Totodată, multidimensionalitatea și importanța acestei probleme dezvăluie semne și modele noi, care necesită o reflecție științifică, propuneri pentru o reglementare legală eficientă, luând în considerație extinderea reglementării juridice internaționale. Actuala Constituție a Republicii Moldova declară că omul, demnitatea sa, drepturile și libertățile sale reprezintă valori supreme [41, art. 1].

Categoria „valoare supremă”, exprimată în textul legii de bază a statului, este o categorie de drept general, adică dobândește un caracter universal obligatoriu. Astfel, realizarea programului social al statului, consacrat în drepturile economice, sociale și culturale, se manifestă în definirea și realizarea sarcinilor sociale concrete în cadrul activităților organelor de stat și organizațiilor create pentru implementarea politicii de stat în sfera socială.

„Caracterul social al statului presupune instituirea unui sistem politic care ar permite adoptarea unor măsuri adecvate pentru redistribuirea bunurilor conform principiilor echității sociale...” [61]. Așadar, ramurile puterii, toate verigile mecanismului de stat servesc scopul principal: protecția drepturilor și a libertăților omului și a cetățeanului.

Mai mult decât atât, stabilirea la nivel de stat a mecanismelor de protecție a drepturilor sociale, ținând cont de specificul lor, este considerată ca o garanție a implementării depline a acestora. Curtea Constituțională a Republicii Moldova doar în 2017 a adoptat mai mult de 30 de hotărâri în care a fost exprimată poziția juridică a instanței privind corespunderea Constituției Republicii Moldova a actelor legislative ce reglementează drepturile sociale ale cetățenilor. În același timp, poziția Curții Constituționale se întemeiază, așa cum se menționează în Hotărârea nr. 20 din 06.06.2017 privind excepția de neconstituționalitate a art. 7 alin. (17) din Legea Republicii Moldova № 289 din 22 iulie 2004 privind indemnizațiile pentru incapacitate temporară de muncă și alte prestații de asigurări sociale, precum și în p. 89 din Regulamentul privind condițiile de stabilire, modul de calcul și de plată a indemnizațiilor pentru incapacitate temporară de muncă, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova № 108 din 3 februarie 2005 (recalcularea indemnizațiilor de asigurări sociale), (sesizarea nr. 39g/2017), pe faptul că „în domeniul drepturilor sociale, statul este obligat să ia anumite măsuri de protecție a acestor drepturi, în scopul de a asigura pentru fiecare un nivel minim de asigurare socială” (§ 45) [60]. Curtea Constituțională a constatat că sensul securității și protecției sociale este de a răspunde nevoilor oamenilor și, în cazurile obiective, de a menține un anumit standard de viață (HCC nr. 6 din 9 februarie 2017, § 43) [63].

Conform datelor prezentate în Rapoartele anuale privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova, elaborate de Avocatul Poporului al Republicii Moldova, drepturile sociale ale omului (dreptul la asistență și protecție socială, dreptul la muncă, dreptul la ocrotirea sănătății), având în vedere numărul petițiilor, sunt încălcate destul de des. Astfel, în 2016 a primit 133 de petiții privind încălcarea drepturilor la securitate socială și

asistență socială (în comparație cu 91 în anul 2015), 74 de plângeri cu privire la protecția dreptului încălcat de a munci (comparativ cu 48 în 2015) [20]. Analiza practicii de examinare a cauzelor civile de către instanțe confirmă de asemenea existența unui număr mare de plângeri privind încălcarea drepturilor sociale ale omului și cetățeanului [6].

Având în vedere cele expuse mai sus, devine relevantă studierea drepturilor sociale fundamentale ale omului și cetățeanului în Republica Moldova, ca parte integrantă a statutului constituțional și legal al persoanei, analiza constituțională a locului drepturilor sociale ale omului în sistemul modern de drept al Republicii Moldova, a reglementării consolidării complete și adecvate a drepturilor sociale în legislația națională, ținând cont de conceptul de stat social, precum și dezvăluirea conținutului drepturilor sociale în contextul globalizării și unificării.

Totodată, având în vedere dispozițiile articolului 4 și ale articolului 8 din Constituția Republicii Moldova [41], prezintă un interes practic chestiunile legate de corespunderea drepturilor sociale reglementate de legislația Republicii Moldova dreptului internațional și actelor juridice europene în ceea ce privește realizarea și protecția acestora, inclusiv prin adresarea la instanțele judecătorești internaționale. Conformitatea normelor legislației naționale actelor fundamentale ale dreptului internațional servește drept una dintre garanțiile de bază ale drepturilor omului, inclusiv a drepturilor sociale, în Republica Moldova.

Schimbările care au loc astăzi în societate sub influența unui șir de factori obiectivi necesită revizuirea abordărilor pentru definirea locului și a rolului drepturilor sociale în sistemul de drepturi asigurate de stat. Devine actual obiectivul formulat în cadrul politicii de stat privind perfecționarea continuă a mecanismelor de coordonare a activităților de elaborare și implementare a normelor juridice, stabilind și respectând controlul punerii în aplicare a normelor legale care să garanteze și să protejeze drepturile și libertățile omului, inclusiv în etapa de reglementare a consolidării lor, în legătură cu care este inevitabil procesul de aliniere a legislației naționale cu principiile și normele recunoscute ale dreptului internațional. Consolidarea constituțională a economiei Republicii Moldova ca una orientată social [41, art. 126] evidențiază caracterul social al politicii de stat ce vizează crearea condițiilor necesare pentru îmbunătățirea calității vieții populației.

Analiza drepturilor sociale în perspectiva studierii problemelor privind statutul juridic al individului, ținând cont de natura specială a acestor drepturi, este una dintre sarcinile importante ale științei juridice și are o semnificație practică indiscutabilă.

Drepturile sociale nu au fost obiect de cercetare în calitate de categorie specifică de drepturi, stabilită prin combinarea oportunităților legalizate la nivel intern și la nivel internațional. Drepturile sociale sunt cercetate, de regulă, în contextul problemelor statului social, al determinării statutului juridic al persoanei, precum și din punctul de vedere al analizei juridice a caracteristicilor metodei de reglementare juridică a anumitor grupuri de relații publice – în cadrul cercetării sectoriale privind dreptul muncii, dreptul securității sociale, civil, familial, fiscal și alte domenii ale dreptului.

Astăzi nu există o unitate de opinii privind definirea noțiunii de „drepturi sociale”, clasificarea și conținutul acestora. Drepturile sociale, ca o categorie juridică, nu sunt înțelese de către savanții-juriști în mod clar și nu există o listă general acceptată a acestei grupe de drepturi. Totodată, majoritatea statelor consolidează drepturile sociale la nivelul constituției, asigurând astfel respectarea lor. După cum remarcă A. Rainer, „drepturile sociale [...] prin natura lor sunt un fel de declarație de intenție și trebuie să fie specificate de legiuitor, pentru a deveni baza revendicărilor legale din partea individului” [67, p. 92].

În opinia noastră, existența drepturilor sociale ca o categorie de drept constituțional nu provoacă îndoieli, ceea ce este confirmat de dispozițiile actualei legislații și se reflectă în lucrările savanților-juriști.

În procesul de elaborare și de aplicare a legii există, la rândul său, problema consolidării normative a acestei grupe de drepturi ale omului și a implementării prevederilor legislative corespunzătoare. Principala problemă a legiuitorului este îndeplinirea obligațiilor asumate pentru a asigura garanțiile drepturilor sociale și respectarea acestora în limitele stabilite de lege.

Știința juridică modernă nu oferă un răspuns clar la întrebările legate de soluționarea problemei de definire a sferei de aplicare a drepturilor sociale, care apare la respectarea și realizarea lor, și nu definește volumul libertății în conținutul fiecăruia dintre drepturi. Problema protecției drepturilor constituționale în sfera securității sociale, protecției sociale și muncii de asemenea nu a fost suficient abordată în literatura juridică.

În studiul științific prezentat, drepturile sociale ale omului și cetățeanului sunt cercetate în ansamblu, din punctul de vedere al unui sistem unificat al acestei grupe de drepturi și libertăți consacrate în Constituția Republicii Moldova din 1994 și în actele de drept internațional, ratificate de Republica Moldova, precum și în cele ce conțin principii și norme recunoscute ale dreptului internațional și nu cer nicio ratificare.

Drepturile sociale țin de drepturile omului de a doua generație, ele, împreună cu drepturile economice, sunt strâns legate de capacitățile financiare ale statului și, prin urmare, respectarea drepturilor sociale este condiționată de așa un nivel de dezvoltare economică a societății și a statului, care este suficient pentru a asigura un nivel de trai decent și va constitui una dintre condițiile de formare a unui stat social legal.

Consolidarea constituțională a datoriei statului de a recunoaște, a respecta și a proteja drepturile și libertățile omului este o expresie a esenței sistemului constituțional modern, în care puterea constitutivă aparține poporului Republicii Moldova. Indicatorul naturii democratice a societății nu constă în proclamarea, ci în asigurarea condițiilor pentru realizarea drepturilor omului.

Dezvoltarea unui stat democratic de drept este imposibilă fără realizarea unei politici de stat bazate pe recunoașterea priorității securității sociale a cetățenilor. Republica Moldova se dezvoltă ca stat de drept, iar una dintre prioritățile politicii juridice a unui astfel de stat este protejarea drepturilor sociale.

Dependența strânsă și interdependența drepturilor sociale și a altor drepturi constituționale în cazul încălcării lor implică o amenințare de nerespectare (nerealizare) și a altor drepturi constituționale. Prin aceasta, precum și prin insuficiența unor studii specializate ale problemelor analizate se explică interesul autorului față de chestiunea protecției drepturilor sociale ale omului.

Problemele abordate în lucrare sunt relevante și din punctul de vedere al necesității de a extinde participarea Republicii Moldova la procesele internaționale de consolidare normativă și de căutare a unor noi căi și metode de asigurare, garantare și protecție a drepturilor sociale ale omului [68, p. 25]. În acest sens, rămâne actuală problema alinierii legislației interne la principiile și normele recunoscute ale dreptului internațional – standardele internaționale privind drepturile omului.

Este evidentă necesitatea de a elimina nu numai lacunele existente în legislația în vigoare, pentru a o aduce în conformitate cu Constituția Republicii Moldova, ci și elaborarea și adoptarea unui șir de legi pentru implementarea drepturilor sociale, instituirea unui sistem de garanții și îmbunătățirea lor continuă. Legislația actuală ar trebui să specifice dispozițiile constituționale privind drepturile omului la locul de muncă, dreptul la securitate socială și de protecție, protecția maternității și a copilăriei, să specifice sistemul de garanții, precum și modul de protecție juridică a acestor drepturi.

Anume toți acești factori determină interesul față de problemele abordate privind stabilirea, realizarea și protecția drepturilor sociale ale omului la nivelele național și internațional.

Scopul principal al tezei este elaborarea unor prevederi, concluzii și recomandări fundamentate științific, care vizează îmbunătățirea cadrului de drept constituțional pentru reglementarea drepturilor omului în Republica Moldova, asigurându-le garanția în normele legislației sectoriale, în contextul unificării legislației și asigurării principiilor creării unui stat social.

Acest scop a determinat formularea **obiectivelor de cercetare:**

- analiza precondițiilor teoretice și metodologice pentru consolidarea și dezvoltarea normativă a reglementării juridice a drepturilor sociale în Republica Moldova;
- formularea și dezvoltarea noțiunii de „drepturi sociale” și precizarea locului lor în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului;
- dezvoltarea unei clasificări a drepturilor sociale în Republica Moldova, pentru a le determina caracteristicile și dezvoltarea, pe baza prevederilor științei dreptului constituțional, a esenței, conținutului și trăsăturilor specifice ale drepturilor sociale fundamentale;
- investigarea și determinarea gradului de admisibilitate a temeiurilor legale și a limitelor de restricționare a drepturilor sociale constituționale și a corelării lor cu garanțiile de realizare a acestora;
- evaluarea asigurării drepturilor sociale ale cetățenilor prin normele legislației în vigoare din punct de vedere al garanțiilor constituționale și studierea mai profundă a cauzelor încălcărilor în condițiile actuale;
- elaborarea recomandărilor practice de îmbunătățire a mecanismelor de implementare și de protecție a drepturilor sociale fundamentale ale omului în Republica Moldova;
- dezvoltarea funcției de protecție a dreptului constituțional, considerând legislația constituțională drept instrument principal în mecanismul de protecție a drepturilor sociale ale omului, împreună cu mecanismele juridice internaționale și participarea instituțiilor societății civile la activitățile de protecție a drepturilor sociale ale omului.

Obiectul cercetării în această teză îl constituie relațiile de drept constituțional care apar și se desfășoară în procesul de implementare și protecție a drepturilor sociale ale omului și cetățeanului în Republica Moldova.

Subiectul cercetării științifice este modelul de drept constituțional al drepturilor sociale ale omului și cetățeanului, elaborat pe baza legislației în vigoare a Republicii Moldova, principiilor și normelor general recunoscute ale dreptului internațional, precum și practicilor de aplicare a legii în acest domeniu.

Baza metodologică a lucrării o constituie metodele de investigare: comparativ-istorică, logică, sistemică, comparativ-juridică. Autorul folosește metodele de studiu formal-juridice, sociologice, politice, statistice, aplică abordări juridice dialectice, sistemice și comparative.

Aspect de drept constituțional al lucrării este legat de principiul metodologic al istorismului, unele problemele sunt analizate în evoluție, în scopul dat fiind cercetate cele mai importante instrumente juridice internaționale privind drepturile omului, constituțiile diferitor state, materialele legate de implementarea normelor juridice internaționale în domeniul drepturilor omului în legislația Republicii Moldova. Sunt analizate prevederile respective ale Constituției și ale legislației în vigoare a Republicii Moldova, totodată fiind luate în considerare experiența de drept constituțional și politica socială a altor țări.

Aceste metode au permis obținerea unor informații științifice fiabile pentru analiza drepturilor omului și a cetățeanului în Republica Moldova și la nivel internațional. La dezvoltarea subiectului, o atenție deosebită a fost acordată argumentării dispozițiilor și concluziilor științifice, evaluării lor critice.

Baza normativă a tezei au constituit-o Constituția Republicii Moldova, legile constituționale, legile ordinare, actele normative ale altor state. Au fost folosite instrumentele internaționale: Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 [25], Convenția europeană din 1950 „Cu privire la protecția drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului”, Convențiile internaționale din 1966, convențiile și recomandările Organizației Internaționale a Muncii, actele Consiliului Europei, Uniunii Europene [28, 29, 30, 50, 51]. În teză sunt utilizate pe larg date din practica instanțelor, decizii și hotărâri ale Curții Constituționale a Republicii Moldova [60-63], ale Curții Europene a Drepturilor Omului.

Baza teoretică a acestei cercetări științifice au constituit-o prevederile și concluziile teoretice conținute în lucrările cercetătorilor naționali și ale celor străini privind problemele

generale ale dreptului, ale drepturilor omului, în care sunt studiate relațiile dintre om și stat în sfera realizării și protecției drepturilor sociale, privind reglementarea juridică internațională a drepturilor sociale, precum și lucrări despre dreptul constituțional, dreptul internațional, dreptul muncii, asigurarea socială, filosofie, sociologie, istorie, politologie.

Noutatea și originalitatea științifică a tezei este reflectată în însăși formularea problemei și constă în faptul că prezenta lucrare este un studiu interdisciplinar complex în raport cu situația socioeconomică în schimbare din Republica Moldova, în condițiile de construire a unui stat social, cu drepturile sociale ale omului și corespunderea acestora cerințelor unui stat social de drept. Este propusă și argumentată propria clasificare a drepturilor sociale ale omului ca o grupă independentă a drepturilor omului, alături de drepturile economice și culturale; sunt relevate conținutul și importanța drepturilor sociale în perioada modernă. Sunt analizate garanțiile și mijloacele legale de protecție a drepturilor sociale ale omului prin prisma prevederilor constituționale privind garantarea drepturilor omului.

Sunt dezvăluite problemele de realizare și protecție a drepturilor și libertăților sociale și se oferă modalități de soluționare a acestora. Autorul propune modificarea Constituției Republicii Moldova [41] în ceea ce privește stipularea constituțională în paragraful 3 al articolului 1 din Constituție a statutului Republicii Moldova de stat social, precum și modificarea alineatului 1 al articolului 45, pentru a preciza scopul inițierii grevei, alin. 2 al articolului 43 din Constituția Republicii Moldova în ceea ce privește precizarea noțiunii de „salariu minim“, paragrafului 1 al articolului 36 din Constituție, adăugând o indicație a dreptului garantat la asistență medicală.

Rezultatele științifice principale noi care au fost obținute în urma investigațiilor au contribuit la elaborarea unei direcții științifice calitativ noi în știința dreptului constituțional din Republica Moldova – ***drepturile sociale ale omului și cetățeanului ca o categorie de drept constituțional, având în calitate de bază cercetarea*** cuprinzătoare a legislației în vigoare a Republicii Moldova în domeniul reglementării drepturilor sociale ale omului în complex cu baza comunitară de literatură și materialele de practică legală în cazurile de protecție a drepturilor sociale. În baza ei sunt prezentate concluzii bazate pe dovezi cu privire la garantarea drepturilor sociale, la problemele legate de realizare a drepturilor sociale constituționale, la eficiența mijloacelor legale interne și internaționale de protecție a acestora, sunt formulate propuneri concrete de îmbunătățire a legislației existente, ceea ce, de fapt, este **soluția problemei științifice de bază**.

Semnificația teoretică a tezei. Acest studiu științific permite, pe baza analizei efectuate și luând în considerare rezultatele obținute, a înțelege mai bine procesele de drept constituțional în legislația Republicii Moldova în domeniul reglementării drepturilor sociale ale omului, a determina specificitatea garanțiilor constituționale de asigurare și de protecție a grupei date de drepturi, precum și a evalua impactul normelor dreptului internațional și al practicii juridice internaționale privind protecția drepturilor sociale asupra reformei legislației naționale și, în general, asupra nivelului de reglementare a drepturilor omului în Republica Moldova.

Rezultatele obținute constituie baza noilor elaborări teoretice, bazate pe o analiză juridică comparativă a normelor constituționale și a altor ramuri de drept, ținând seama de aspectul de drept internațional de reglementare, și pot facilita cercetările ulterioare în acest domeniu.

Semnificația practică. Propunerile practice conținute în teză pot fi aplicate în activitatea legislativă internă, precum și în pregătirea documentelor internaționale în domeniul reglementării drepturilor sociale, una dintre părți fiind Republica Moldova, în îmbunătățirea practicilor de aplicare a legii și utilizarea mai eficientă a metodelor și mijloacelor existente de protecție a drepturilor sociale ale omului.

Utilizarea rezultatelor acestei teze extinde domeniul cunoștințelor științifice în domeniul drepturilor sociale ale omului. Cercetarea abordează o serie de probleme importante ale științei moderne a dreptului constituțional, internațional, a științei în devenire a dreptului social și conține, de asemenea, propuneri de soluționare a acestor probleme.

Concluziile și propunerile elaborate în urma cercetării desfășurate sunt direct legate de politica reală a statului în sfera socială și pot fi utilizate în activitatea de îmbunătățire a managementului de stat al sferei sociale, în realizarea drepturilor sociale ale omului și cetățeanului.

Materialele acestei lucrări științifice pot fi folosite în studiile ulterioare privind problemele statului social, contribuind la promovarea și realizarea drepturilor sociale, pot acționa ca măsuri metodologice utilizate în elaborarea curriculumurilor pentru cursurile de perfecționare a funcționarilor guvernamentali, a doctoranzilor și studenților din instituțiile de învățământ superior, la predarea anumitor subiecte ale disciplinelor de drept și altor discipline sociale.

Aprobarea și implementarea rezultatelor cercetării. Principalele noțiuni științifice și concluziile prezentate de autor în teză au fost elaborate în perioada 2002-2018 și sunt reflectate în publicații științifice (monografii, articole) prezentate în discursuri la conferințe științifice și seminare în Republica Moldova și în străinătate: Conferința internațională științifico-practică „Conceptul edificării statului de drept în Moldova și Ucraina în condițiile proceselor de integrare europeană” (4–5 noiembrie 2016, Chișinău); Conferința științifică internațională „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației” (7 iunie 2016, Cahul); Conferința științifico-practică internațională „Rolul științei moderne în formarea societății civile” (Tiraspol–Moscova, 2016), Conferința internațională științifico-practică dedicată aniversării a 24-a a USC „Știință. Educație. Cultură” (2015, Comrat); Conferința internațională științifico-practică „Universități ale secolului 21: știința universitară în contextul integrării europene – Protecția drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică” (18 octombrie 2013, Chișinău); Conferința internațională științifico-practică „Știința juridică universitară în contextul promovării valorilor europene” (15-16 octombrie 2012, Chișinău); Conferința științifico-practică internațională „Probleme ale științei economice și formarea personalului pentru economia națională” (Riazan, 2011) și altele.

Rezultatele cercetării au fost reflectate în lucrările științifice și metodico-didactice ale autorului, printre care: monografiile „Drepturile sociale ale omului și cetățeanului în Republica Moldova” (Chișinău, 2018); „Garanții de protecție a dreptului constituțional la muncă” (Tiraspol, 2010); articole în reviste științifice, lucrări științifice ale universităților și institutelor de ramură, în special ale Academiei de Științe a Moldovei, ULIM, Universității de Stat din Comrat, Universității de Stat din Cahul „B.P. Hasdeu”, Universității de Stat din Moscova „M.V. Lomonosov”, Universității Juridice de Stat din Moscova „O.E. Kutafin”, Institutului de Stat și Drept al Academiei de Științe a Rusiei (FR), Universității Europene Umanitare (Vilnius, Lituania), Universității din Kiel „Christian Albrecht” (Kiel, Germania).

Aprobarea rezultatelor obținute a avut loc în cursul activității practice a autorului în calitate de expert în probleme sociale și juridice în cadrul proiectelor inițiate de ONU, OSCE, Consiliul Europei, Ambasada SUA în Republica Moldova, Ambasada Austriei în Republica Moldova, Ambasada Marii Britanii în Republica Moldova.

Propunerile conținute în teză sunt utilizate de către autor în desfășurarea cursurilor și seminarelor cu juriștii-practicieni din sfera socială, cu membrii sindicatelor, cu funcționarii publici și angajații serviciilor de personal ale organizațiilor, precum și în elaborarea acordurilor de parteneriat social la diferite niveluri.

Materialele de cercetare, precum și rezultatele și concluziile obținute sunt folosite în procesul educațional de peste 18 ani. Autorul conduce orele la cursul „Dreptul muncii”, „Dreptul asigurării sociale”, „Problemele actuale ale dreptului muncii”, „Reglementarea juridică internațională a muncii” la Facultatea de Drept a UPS „T.G. Șevcenko”, precum și la Facultatea de Drept a Universității de Stat din Comrat.

Rezultatele științifice prezentate pentru susținere:

1. Este definit conceptul și se formulează definiția „drepturilor sociale constituționale ale omului și cetățeanului”, care se propune a fi considerate drepturi ale omului de a doua generație, ce îi garantează un standard decent de viață și protecție socială, drepturi consacrate la nivel național și internațional.

2. Sunt determinate și analizate legătura strânsă și interdependența drepturilor personale (civile), economice și politice cu drepturile sociale, care se manifestă prin faptul că posibilitatea realizării drepturilor sociale este datorată în unele cazuri existenței drepturilor civile și politice. Se definește locul și rolul drepturilor sociale în sistemul drepturilor constituționale ale omului și cetățeanului ca o grupă independentă de drepturi.

3. Sunt dezvăluite principalele surse de asigurare normativă a drepturilor sociale, se analizează punctele de vedere ale unui șir de savanți cu privire la conținutul drepturilor sociale, pe baza cărora autorul tezei concluzionează despre independența drepturilor sociale constituționale în sistemul drepturilor omului, despre validitatea includerii în această grupă de drepturi ale omului a următoarelor drepturi: dreptul la muncă și la protecția muncii; dreptul la asigurare și protecție socială; dreptul la protecția familiei, a maternității și a copilăriei; dreptul la educație, dreptul la ocrotirea sănătății și îngrijiri medicale; dreptul de a forma și de a deveni membru al sindicatelor.

4. Sunt identificate principiile de bază de asigurare a drepturilor sociale, în baza cărora se propun motivele pentru clasificarea drepturilor sociale constituționale ale omului și cetățeanului.

5. Pe baza studiului conținutului normelor constituționale care stabilesc drepturile sociale fundamentale ale omului și cetățeanului, în relația lor cu art. 54 din Constituția Republicii Moldova, se trage concluzia privind validitatea determinării cuantumului indemnizațiilor sociale în cadrul asigurării drepturilor sociale constituționale, păstrând în același timp motivele și condițiile care limitează posibilitatea exercitării dreptului respectiv. Este vorba despre stabilirea priorităților în fiecare etapă a dezvoltării societății în raport cu categoriile de persoane care necesită măsuri de protecție din partea statului.

6. Conform rezultatelor analizei practicii de aplicare a legislației Republicii Moldova cu privire la realizarea drepturilor sociale constituționale, a instrumentelor de drept internațional, a definirii interrelației și valorii lor în reglementarea juridică a relațiilor de realizare și protecție a drepturilor sociale în Republica Moldova, este formulată definirea standardelor drepturilor sociale care, în funcție de domeniile politicii sociale, sunt împărțite în opt grupuri. În acest sens, este necesar să se stabilească standardele sociale minime de stat în legislația în vigoare.

7. Pe baza cercetării practicii judiciare, am determinat necesitatea sporirii eficacității protecției judiciare a drepturilor sociale constituționale, care poate fi realizată prin înțelegerea clară a specificității acțiunii directe a normelor constituționale privind drepturile sociale ale omului, precum și a implementării efective a prevederilor de garanție din Constituția Republicii Moldova în normele legislației de ramură.

8. Sunt determinate toate nivelele de interrelație și contactare a dreptului constituțional al Republicii Moldova cu anumite ramuri ale dreptului, ce au loc în procesul de realizare a drepturilor sociale ale omului, particularitățile cărora sunt determinate de esența drepturilor constituționale sociale, de compoziția subiectului relațiilor juridice emergente, de lista extinsă de acte normative legale care acționează ca surse de reglementare juridică. Ca rezultat, este formulată definiția conceptului de „mecanism de realizare a drepturilor sociale ale omului”.

9. Este justificată și formulată definiția garanțiilor drepturilor sociale constituționale ale omului și se propune examinarea acestora din perspectiva unei comuni a drepturilor sociale, economice și culturale, consfințite în Constituția Republicii Moldova. Realizarea acestor drepturi are loc în cadrul funcției sociale a statului prin mecanismele de asigurare și protecție.

Publicațiile autorului pe tema tezei: autorul a publicat 40 de lucrări pe tema tezei, dintre care 1 este monografie.

Structura lucrării este determinată de scopul și obiectivele cercetării și include: introducere, patru capitole, 22 de paragrafe, concluzii generale și recomandări, o listă a surselor bibliografice în limba de stat, precum și în limbile rusă, engleză, germană, franceză, utilizate în pregătirea tezei de doctorat. Fiecare capitol conține concluzii respective.

În primul capitol al tezei – „*Analiza rezultatelor cercetărilor în domeniul drepturilor sociale ale omului și cetățeanului și a experienței de reglementare constituțională și juridică*” – sunt examinate principalele lucrări științifice în domeniul dreptului constituțional, al teoriei

dreptului, al științelor juridice de ramură, atât ale savanților autohtoni, cât și ale celor străini, consacrate problemei reglementării juridice a drepturilor omului și a drepturilor sociale în sistemul drepturilor omului, precum și principiile unui șir de doctrine filosofice cu privire la originea și dezvoltarea conceptului modern al drepturilor omului, consolidarea lor constituțională și separarea drepturilor constituționale în grupe (generații) ale drepturilor omului. O atenție deosebită în studiu este acordată lucrărilor savanților-juriști, specialiști în drept constituțional al Republicii Moldova.

De asemenea, în primul capitol sunt identificate cauzele și particularitățile modificărilor survenite în reglementarea juridică a drepturilor sociale în condițiile moderne. Deoarece drepturile sociale ca grupă, generație a drepturilor omului și instituție de autoapărare legală sunt elemente indispensabile ale unui stat social democratic și ale societății civile, în lucrare se acordă atenție percepției juridice a noțiunii de „stat social”, diferitor abordări de înțelegere a acestui concept în știința juridică și în alte științe sociale.

Al doilea capitol – **„Natura constituțională și juridică a drepturilor sociale: perceperea drepturilor sociale în contextul realizării conceptului de stat social”** – este consacrat studiului caracterului constituțional-juridic al drepturilor sociale în contextul implementării conceptului de stat social. În cadrul acestui capitol se definește noțiunea de „drepturi sociale”, este determinat locul lor în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, se face o analiză detaliată a premiselor, cauzelor și condițiilor de formare a statului social, în scopul de a identifica și de a studia natura constituțională și juridică a drepturilor sociale. O atenție deosebită este acordată cercetării principiilor de asigurare a drepturilor sociale constituționale ale omului. În acest sens, autorul a încercat să clasifice principiile drepturilor sociale ale omului, pentru a înțelege mai bine principiile comune, dispozițiile fundamentale, care stau la baza studierii drepturilor sociale constituționale, și pentru a asigura aplicarea efectivă a normelor care întăresc principiile juridice respective.

În cel de-al treilea capitol al tezei – **„Reglementarea juridică și garanțiile drepturilor sociale ale omului, asigurate de stat”** – sunt dezvăluite garanțiile statului pentru asigurarea și realizarea drepturilor sociale ale omului. Pe baza clasificării propuse a principiilor de asigurare a drepturilor sociale constituționale ale omului și luând în considerare trăsăturile specifice ale implementării drepturilor sociale, care sunt exprimate prin prezența unor elemente specifice ale mecanismului de aplicare a acestora, se propune o clasificare a drepturilor sociale ale omului. Tot aici sunt evidențiate și trăsăturile realizării drepturilor sociale de bază. Unele secțiuni ale capitolului sunt dedicate cercetării particularităților de realizare a drepturilor și libertăților muncii, garanțiilor de realizare a dreptului la securitate și protecție socială. Autorul de asemenea analizează dezvoltarea proceselor de punere în aplicare a dreptului constituțional de protecție a sănătății și de îngrijire medicală; este studiat aparte dreptul la protejarea maternității, familiei și copilăriei și dreptul constituțional la educație, care sunt explorat din punctul de vedere al acordării sprijinului de stat anumitor categorii de cetățeni, care asigură realizarea acestui drept.

Al patrulea capitol al tezei – **„Dreptul la apărarea drepturilor sociale fundamentale ale omului și cetățeanului”** – este dedicat studierii problemelor de protecție a drepturilor sociale fundamentale ale omului, acordându-se o atenție deosebită perfecționării mecanismelor de apărare a drepturilor sociale, inclusiv rolului și importanței controlului public în procesul de realizare și protecție a acestora. Totodată sunt examinate aspectele legate de apelul la mijloacele juridice internaționale de protecție a drepturilor sociale ale omului și cetățeanului. Având în vedere studiul aprofundat al mecanismelor existente în practica țărilor străine privind examinarea extrajudiciară și soluționarea litigiilor apărute în cazul încălcării drepturilor sociale ale omului, sunt formulate o serie de propuneri cu privire la oportunitatea aplicării experienței străine la încălcarea și protejarea drepturilor sociale ale cetățenilor din Republica Moldova.

La finalul lucrării sunt prezentate concluzii generale și recomandări formulate de autor pe baza rezultatelor studiului drepturilor sociale ale omului, consolidarea lor normativă în ceea ce privește stabilirea garanțiilor constituționale și juridice, precum și punerea în aplicare a dispozițiilor constituționale ce reglementează drepturile sociale, tipurile lor și caracteristicile de

realizare și de protecție la nivelul legislației de ramură. Concluziile și recomandările formulate de autor referitoare la modificările legislației în vigoare se bazează pe principiile supremației Constituției Republicii Moldova, ca lege fundamentală a statului, și asigurării garanțiilor constituționale și juridice de protecție a drepturilor sociale în normele documentelor juridice de nivel inferior.

Cuvinte-cheie: drept constituțional, drepturi sociale ale omului, stat social, garanții de protecție a drepturilor sociale, constituție, principii ale asigurării drepturilor sociale, mecanisme de protecție a drepturilor sociale ale omului și cetățeanului.

Conținutul lucrării

În introducere sunt relevate actualitatea și importanța temei de cercetare, scopul, obiectivele, baza metodologică, gradul de dezvoltare științifică a temei, sunt determinate noutatea și originalitatea științifică a studiului, se formulează principiile de bază ale lucrării care sunt prezentate pentru susținere, se indică semnificația teoretică și practică a rezultatelor studiului, aprobarea acestora, sunt aduse date privind volumul și structura lucrării.

Capitolul 1 – *„Analiza rezultatelor cercetărilor în domeniul drepturilor sociale ale omului și cetățeanului și a experienței de reglementare constituțională și juridică”* – este consacrat studierii lucrărilor științifice în domeniul dreptului constituțional, teoriei statului și dreptului, științelor juridice de ramură, precum și principiilor unui șir de învățături filosofice referitoare la nașterea și dezvoltarea conceptului modern de drepturi ale omului, consolidarea lor constituțională și împărțirea drepturilor constituționale în grupe (generații) de drepturi ale omului.

1.1. Lucrări doctrinale și alte lucrări științifice examinate în studiu

La tema de cercetare au fost analizate manuale, monografii, îndrumări științifico-metodice, colecții de materiale ale conferințelor științifice, articole științifice și comentarii publicate în Republica Moldova și în străinătate. La realizarea cercetării științifice privind teoria generală a statului și a dreptului, autorii au apelat la analiza normelor constituționale în ceea ce privește consolidarea drepturilor omului și corespunderea acestora cu actele internaționale. În acest sens prezintă interes lucrările savanților Gheorghe Avornic – „Tratat de Teoria generală a statului și a dreptului”, voi. 1 [4, p. 7], Gheorghe Costachi – „Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept” [12, p. 80], Ion Guceac – „Curs elementar de drept constituțional”, voi. 1 [14, p. 50], și „Evoluția constituționalismului în Republica Moldova” [16, p. 120].

Teodor Kârnaț și Maria Kârnaț, în lucrarea „Protecția juridică a drepturilor omului” [9, p. 8], remarcă faptul că problematica drepturilor omului, în esență fiind legată de fenomenele politice, este în primul rând un aspect social. În opinia lor, pentru a înțelege fenomenele apariției și dezvoltării conceptului de drepturi ale omului, acest proces trebuie privit prin prisma dezvoltării istorice a omenirii. Pentru aceasta este necesar să se analizeze procesul de dezvoltare a ideilor filosofice și istorice, prezentate de savanți în diferite domenii ale cunoașterii științifice [9, p. 9]. În lucrare, autorii examinează în detaliu problemele drepturilor omului.

În scopul unei înțelegeri corespunzătoare a acestui institut, care reprezintă obiectul de cercetare în aceeași măsură atât pentru dreptul constituțional, cât și pentru cel internațional, autorii vorbesc despre dezvoltarea conceptului politic și juridic, despre aspectele teoretice ale institutului drepturilor omului, principiile aplicate în domeniul drepturilor omului etc. Categoriile de drepturi și libertăți reglementate de Constituția Republicii Moldova sunt examinate separat. Sunt de asemenea de interes alineatele privind mecanismele juridice naționale și internaționale de respectare a drepturilor și libertăților omului.

Profesorul Andrei Smochină, în lucrarea „Istoria universală și statului și dreptului” [22, p. 340], se referă în egală măsură la problema drepturilor omului. Acest lucru este dictat de faptul că percepția conceptului de *drepturi ale omului* este imposibilă fără a studia conceptele de *stat* și de *drept*. Dezvoltarea statului și a dreptului s-a bazat pe promovarea ideii drepturilor omului în interpretare filosofică, politică, religioasă și juridică. Activitatea în acest sens prezintă un interes

deosebit, în special în contextul descrierii dezvoltării statului și a dreptului în țări precum Anglia, Franța, Statele Unite ale Americii, dar în aceeași măsură și în alte state asupra cărora au influențat țările numite, fie direct, fie indirect.

Sergiu Cobăneanu și Svetlana Agachi, în lucrarea „Dreptul constituțional al țărilor străine” [10, p. 123], se referă de asemenea la subiectul abordat. În ciuda faptului că lucrarea nu este dedicată direct problemelor legate de drepturile omului, ea este de interes special, în primul rând din punctul de vedere al analizei științifice a dispozițiilor constituționale ale țărilor lumii, inclusiv în clasificarea drepturilor omului. Profesorul Victor Guțuleac, în lucrarea „Drept administrativ” [17, p. 459], abordează probleme referitoare la asigurarea drepturilor omului în contextul validității tragerii la răspundere administrativă pentru încălcări în domeniul dreptului muncii și al drepturilor sociale.

În studiul lui Alexandru Arseni „Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova” este abordată problema definirii și clasificării drepturilor omului [1, p. 63]. În lucrarea „Drept constituțional” [8], T. Kârnaț consacră câteva capitole problematicii drepturilor omului: cetățenia Republicii Moldova; statutul juridic al străinilor în Republica Moldova; drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale; institutul de ombudsman în Republica Moldova. Autorul subliniază că drepturile omului sunt o realitate și reflectă întreaga activitate a umanității în cadrul statului de drept [8, p. 268].

Mihai Poalelungi, în teza de doctorat pentru gradul de doctor habilitat în drept cu tema „Obligațiile pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale”, se referă la astfel de aspecte importante pentru înțelegerea esenței și conținutului drepturilor sociale ca principiile de consolidare a drepturilor omului în cadrul instrumentelor internaționale, particularitățile protecției acestora, obligațiile statului de a respecta drepturile omului etc. [18, p. 178].

K. Makili-Aliev, în teza pentru gradul de doctor habilitat în drept cu tema „Impactul dreptului internațional al drepturilor omului asupra dreptului constituțional în Republica Azerbaidjan, Republica Moldova și Georgia” [47, p. 159], analizează sursele literaturii juridice, argumentând influența dreptului internațional în domeniul drepturilor omului, ca o ramură complexă independentă de drept internațional, asupra formării ramurilor naționale ale drepturilor constituționale, în conformitate cu instituțiile naționale de drept ale drepturilor omului. Concluziile și propunerile formulate de autor ar putea fi luate în considerare la analiza eficienței căilor juridice internaționale de protecție a drepturilor sociale ale omului.

Drepturile sociale ca grupă, generație a drepturilor omului și institut de autoapărare juridică sunt elemente integrante ale statului social democratic și ale societății civile. Primele mențiuni despre drepturile sociale ca o grupă independentă de drepturi țin de perioada de după adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului (10 decembrie 1948) [25], Convenției Europene a Drepturilor Omului (1950) [28], Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (1966) [51], care au inclus drepturile numite „de a doua generație”, ce includ drepturile economice, sociale și culturale. Majoritatea cercetătorilor din perioada sovietică (V.A. Patiulin, I.A. Lediah, G.V. Malțev și alții [14, 40, 49]) susțineau punctul de vedere privind existența drepturilor socioeconomice alături de cele politice și civile, ceea ce se explică prin înțelegerea relațiilor socialiste, nucleul cărora este proprietatea publică și utilizarea în comun a mijloacelor de producție. G.V. Malțev susținea: „Ele sunt esența dreptului omului truditor, care participă personal la producția socială, de aceea primește justificat cota sa din fondurile de bunuri publice create împreună” [49, p. 43]. În țările străine, formarea grupei de drepturi sociale avea loc împreună cu definirea corelării drepturilor civile și celor politice cu cele socioeconomice. După cum a subliniat Ch. Millon-Delsol, drepturile personale și cele politice au fost completate de drepturi socioeconomice, în care a fost văzută o continuare naturală a drepturilor și a libertăților fundamentale, o condiție necesară pentru realizarea lor [52, p. 210].

Plecând de la acest concept, în sistemul drepturilor și libertăților constituționale, drepturile sociale constituie o grupă specială, egală în conținut cu drepturile și libertățile civile. Statul este însărcinat cu menținerea și susținerea existenței acelor membri ai societății care nu

sunt în stare, în virtutea unor circumstanțe obiective, de a-și asigura de sine stătător un nivel demn de existență.

În urma analizei științifice efectuate, s-a constatat că majoritatea cercetătorilor recunosc ca fiind justificată includerea drepturilor sociale ale omului într-o grupă specială de drepturi, ținând cont de specificitatea lor, care constă atât în conținutul drepturilor sociale, cât și în trăsăturile specifice ale reglementării juridice a relațiilor apărute în cursul realizării lor.

1.2. Aspectul istoric și juridic al formării reglementării constituționale a drepturilor sociale în Republica Moldova și reglementarea lor în legislația în vigoare

Republica Moldova, ca stat constituțional independent, a parcurs un drum lung pentru a asigura un volum suficient de drepturi normative și garanții juridice, ce reprezintă astăzi o bază pentru analiză și înțelegerea statului moldovenesc contemporan ca stat social. Desigur, nu toate drepturile menționate în legislație pot fi asigurate și garantate de stat pentru a fi realizate în totalitate. Cu toate acestea, în condițiile socioeconomice actuale există, în opinia noastră, toate motivele pentru a vorbi despre o mișcare semnificativă înainte în ceea ce privește domeniul de aplicare și lista drepturilor acordate omului și cetățeanului și considerate ca drepturi sociale.

În studiul nostru, procesul de formare a reglementării constituționale a drepturilor sociale este abordat în contextul conținutului conceptului de „stat social”. Autorul ajunge la concluzia că este oportun să se examineze procesele sociale ținând seama de schimbarea rolului cetățeanului însuși, de nevoia de activare a acestuia, inclusiv în sfera socială [76, p. 307]. Această tendință, în opinia noastră, este caracteristică perioadei actuale de dezvoltare a relațiilor de piață, care presupune implicarea cetățenilor în finanțarea plăților și garanțiilor sociale ulterioare. Legiuitorul stimulează potențialii participanți la relații, de exemplu în domeniul securității sociale, să ia măsuri de majorare a plăților sau de obținere a garanțiilor și beneficiilor suplimentare datorate anumitor circumstanțe (de exemplu, stimulente fiscale, cote etc.).

Pentru a înțelege pe deplin procesele care au loc în sfera reglementării constituționale și juridice a drepturilor sociale în republică, autorul a analizat premisele istorice de consolidare a drepturilor sociale, precum și conținutul legilor fundamentale ale statului, începând cu Constituția RASSM din 1925.

În timpul perioadei sovietice de dezvoltare a republicii au existat patru constituții (1925, 1938, 1941, 1978), fiecare dintre ele acordând mai multă sau mai puțină atenție drepturilor sociale ale omului. Analizând conținutul secțiunilor respective din constituții, precum și literatura științifică [37, 38, 44], putem concluziona că statul declara și asigura un anumit volum de drepturi sociale, prevederile constituționale fiind specificate într-un număr mic de legi și acte regulamentare, astfel existând o stabilitate în reglementarea de drept. În același timp, este evident monopolul de stat în toate sferele vieții, inclusiv în sfera socială și cea de muncă.

În teză, drepturile sociale și consolidarea lor normativă sunt considerate în contextul conceptului de stat social. În actuala Constituție a Republicii Moldova [41] nu se menționează noțiunea de stat social, adică acest termen nu se aplică caracteristicilor constituționale și legale ale statului. Deoarece legea fundamentală a țării noastre nu conține nicio referire la statul social, baza pentru abordarea acestuia poate fi considerată indicația faptului că în Republica Moldova, ca „stat de drept, democratic, libera dezvoltare a personalității umane [...] reprezintă valori supreme și sunt garantate” [41, art. 1, alin. 3], iar „respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului” [41, art. 16, alin. 1]. Conținutul altor acte normative arată că Moldova este pe calea de construcție și consolidare a criteriilor și principiile de bază ale statului social. În opinia noastră, ideea statalității sociale este prezentată și fixată într-o serie de acte normative complexe: Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020”, aprobată prin Legea nr. 166 din 11.07.2012, cu modificările din 03.07.2014 [54]; Strategia Națională pentru ocuparea forței de muncă pentru anii 2017–2021 [65]; Strategia Națională de dezvoltare pentru anii 2008–2011, aprobată prin Legea nr. 295–XVI din 21 decembrie 2007, precum și așa reglementări importante ca Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014–2020 „Educație 2020” [64] și altele.

1.3. Modificările în reglementarea juridică a drepturilor sociale în condițiile proceselor de integrare europeană în Republica Moldova

Primele mențiuni privind drepturile sociale ca o grupă independentă de drepturi datează din perioada de după adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului (10 decembrie 1948) [25], a Convenției Europene a Drepturilor Omului (1950) [28], a Pactului internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (1966) [51], care cuprind drepturile numite „de a doua generații”, la care se referă drepturile economice, sociale și culturale.

Atunci când se analizează drepturile sociale ca grupă, generație de drepturi ale omului și institut de autoapărare juridică, devine clar că acestea sunt elemente inalienabile ale unui stat democratic social și ale societății civile.

Cea mai acută este problema realizării unui echilibru rezonabil între volumul și lista de garanții și beneficii de stat și necesitatea de dezvoltare a mecanismelor de piață în economie, care implică distribuirea profitului luând în considerare nevoile de producție și dorința de a reduce costurile, inclusiv a celor legate de personal. În același timp, conceptul unui stat social și al priorității intereselor și a drepturilor individuale presupune primatul acestei grupe de drepturi, inclusiv pentru asigurarea intereselor economice ale statului și ale societății.

Un rol important în înțelegerea și sistematizarea drepturilor sociale ale omului îl joacă standardele internaționale ale drepturilor sociale, care acționează ca o imagine juridică ce poate fi implementată ulterior într-o normă de drept. Fiind consacrate în instrumentele juridice internaționale, standardele asigurării sociale sunt elaborate de subiecții dreptului internațional ca cele mai universale variantele ale unui comportament posibil, care stau la baza stabilirii relațiilor corespunzătoare în normele legislației naționale [75, p. 105].

Având în vedere integrarea actuală și procesele de integrare europeană din Republica Moldova, care în mare măsură privesc actele normative, programele aprobate la nivel național pentru a aduce legislația autohtonă în conformitate cu dreptul internațional, declararea la nivelul Constituției Republicii Moldova [41, art. 8] a obligațiilor de respectare a normelor și principiilor universal recunoscute ale dreptului internațional, respectarea normelor internaționale privind drepturile omului [41, art. 4], în cadrul cercetării desfășurate pe baza analizei pozițiilor teoretice și a opiniilor savanților de frunte, reprezentanți ai diferitelor ramuri de drept, definirea conceptului de standarde internaționale ale drepturilor omului este făcută după cum urmează: *standardele drepturilor sociale sunt dispozițiile fundamentale privind drepturile omului formulate la nivelul organizațiilor internaționale sau regionale, care cuprind normele și limitele minime de realizare a drepturilor sociale, precum și garanțiile stabilite de protecție a acestora.*

Cercetând drepturile sociale ale omului în contextul impactului normelor dreptului internațional asupra implementării lor efective, trebuie remarcat faptul că, până în prezent, apelul de a extinde domeniul de influență a dreptului internațional are scopul de a extinde lista garanțiilor suplimentare pentru cetățeni. În același timp, se presupune interesul statului pentru perfecționarea legislației interne.

Studiul efectuat arată că, în condițiile construirii unui stat social, consolidarea normativă a drepturilor sociale la nivelul legii de bază, precum și concretizarea prevederilor constituționale în legislația de ramură, servesc drept bază pentru elaborarea măsurilor de politică socială. Și putem fi de acord cu opinia M. Livițkaia că „importanța drepturilor sociale pentru asigurarea statutului juridic al persoanei este fără îndoială” [45, p. 113]. Profesorul E. S. Tănăsescu, având în vedere formarea drepturilor sociale ale omului într-o tranziție democratică, ia act de specificul acestui grup de drepturi, exprimat în aplicarea diferitelor măsuri de protecție a acestora [73, c. 74].

După cum se menționează în Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, „idealul unei persoane libere, liberă de teamă și sărăcie, nu poate fi realizat decât dacă se creează condiții în care fiecare om se poate folosi de drepturile sale economice, sociale și culturale, precum se folosește de drepturile sale civile și politice” [51]. Adunarea Generală a ONU, în rezoluția sa din 4 decembrie 1986, a reafirmat angajamentul față de ideea

„indivizibilității și interdependenței drepturilor economice, sociale, culturale, civile și politice” [26].

Cu toate acestea, este necesar să subliniem că garanțiile de realizare a drepturilor sociale în condițiile actuale sunt mai puțin dezvoltate decât drepturile politice și civile, din cauza situației economice dificile din stat, condiționate de procesele crizei economice mondiale. În aceste condiții, sunt deosebit de importante orientarea statului spre realizarea funcției de protecție socială a cetățenilor, reglementarea eficientă a relațiilor distributive, impozitarea preferențială, precum și programele sociale bugetare. Aceste activități ale statului ar trebui să se reflecte în măsurile luate în cadrul politicii sociale de stat, bazate pe o abordare integrată, ținând seama de prioritatea respectării și protecției drepturilor omului.

În cel de-al doilea capitol – „*Natura constituțională și juridică a drepturilor sociale: perceperea drepturilor sociale în contextul realizării conceptului de stat social*” – este efectuată o analiză detaliată a premiselor, cauzelor și condițiilor de formare a unui stat social, pentru a identifica și a justifica natura constituțională și juridică a drepturilor sociale ale omului.

2.1. Cauzele și condițiile de formare a statului social

Autorul a încercat să formuleze definiția statului social pe baza scopurilor lui, precum și a modalităților de realizare a acestor scopuri, adică direcțiile de politică socială. În funcție de direcțiile strategice de dezvoltare a statului, de principalii vectori ai politicii de stat în sfera socială, de prioritățile în anumite etape ale dezvoltării sale, pentru a atinge un anumit scop se aplică unele sau alte metode. Cel mai comun și universal caracter îl au garanțiile juridice și normele care stabilesc capacitățile maxime admise de limitare a drepturilor (de exemplu, restricții în angajarea anumitor categorii de cetățeni, învățământ superior gratuit pe bază de concurs etc.), precum și orientate spre minimizarea factorilor negativi, inclusiv cu caracter de proprietate (facilități fiscale, beneficii în sistemul de asigurare și protecție socială) etc.

Definirea statului ca unul social depinde, printre altele, de modul și de formele în care se realizează funcția sa socială. În acest sens, în lucrare se atrage atenția și se ia act de tendința actuală, care este evidentă și se manifestă în diferite domenii de activitate: includerea sau implicarea în realizarea funcțiilor sociale ale statului, alături de organele și structurile de stat, a reprezentanților societății civile și a organizațiilor neguvernamentale, care ar permite, în opinia noastră, de folosit forme și modalități noi, moderne și, prin urmare, mai eficiente de realizare a unei funcții sociale. Trebuie remarcat faptul că măsurile de politică socială nu trebuie să conducă la o reducere a inițiativei cetățeanului de a obține beneficii materiale și de a-și satisface nevoile. Statul creează doar condiții pentru dezvoltarea liberă a persoanei umane, proclamând drepturile și libertățile omului ca fiind valori supreme și garantând cetățenilor posibilitatea de a-și exercita drepturile fără restricții [41, art. 3, alin. 1].

Analiza literaturii juridice privind dreptul constituțional, studierea diverselor abordări și poziții ale cercetătorilor autohtoni și străini despre statul social îi permit autorului să afirme că una dintre principalele sarcini ale statului social ar trebui să fie atingerea unui anumit nivel de bunăstare publică, stabilind concomitent nu doar dreptatea socială, ci și responsabilitatea reciprocă a societății și a statului în toate sau în cele mai multe relații reciproce.

Analiza efectuată ne permite să formulăm criterii pentru evaluarea gradului de „socialitate” al unui stat democratic și de drept, care pot fi identificate ca: respectarea drepturilor și libertăților omului; aplicarea unei politici sociale active și puternice; asigurarea unui nivel decent de trai pentru majoritatea cetățenilor; sprijin orientat pentru păturile și grupurile cele mai vulnerabile, reducerea și eliminarea sărăciei; garantarea creării condițiilor favorabile pentru participarea reală a cetățenilor la dezvoltarea și expertiza socială a deciziilor la toate nivelurile de guvernare și administrație; respectarea drepturilor și a garanțiilor ce recunosc și dezvoltă sistemul de parteneriat social ca mecanism principal pentru realizarea armoniei publice și echilibrarea intereselor angajatului și angajatorului în cadrul rolului de reglementare al statului. În acest caz, orice entitate comercială, orice proprietar ar trebui să poarte o responsabilitate socială specifică.

Globalizarea comunității mondiale, precum și procesele de integrare ce au loc în Europa, extinderea UE în detrimentul țărilor est-europene, au un impact deosebit asupra proceselor care au loc în Republica Moldova, care nu poate rămâne izolată de tendințele și procesele europene. Republica Moldova este în prezent în faza de formare a unui model social modern care să creeze o strategie pentru dezvoltarea socială și economică a țării, ținând seama de procesele ce au loc pe piețele forței de muncă europene și mondiale. Principalul vector în acest proces rămâne sarcina de a preveni înrăutățirea situației cetățenilor.

2.2. Conceptul și natura juridică a drepturilor sociale ale omului și cetățeanului

Premisele pentru evidențierea în legislație și consolidarea ulterioară a grupei drepturilor sociale se bazează pe ideile de reformare socială a societății, formulate la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Științele de drept, ca și alte științe sociale, nu conțin o abordare și o înțelegere uniformă a categoriei „social”. În studiul nostru sunt analizate lucrările savanților din secolele XVIII–XX, precum și punctele de vedere ale cercetătorilor contemporani, care ne permit să explicăm natura constituțională și juridică a drepturilor sociale ale omului și cetățeanului, totodată formulând o definiție a conceptului de „drepturi sociale” în cadrul științei Drept constituțional.

Jurisprudența ca știință acordă o mare atenție definirii conceptului de „social” în cadrul teoriei generale a dreptului și în formularea aparatului conceptual de către științele de ramură. La formularea obiectului reglementării juridice al științelor juridice de ramură, accentul se pune în principal pe existența unei grupe clare, izolate, de relații sociale supuse reglementării juridice pe baza unor metode specifice, condiționate de particularitățile relațiilor supuse reglementării [8, p. 29; 1, p. 86; 3, p. 480]. Și, din moment ce dreptul constituțional reprezintă „ramura fundamentală în sistemul juridic al Republicii Moldova” [14, p. 7], ideile principale ale științei de drept constituțional își găsesc întruchiparea practică atât în textele actelor normative, cât și în lucrările științifice ale cercetătorilor-juriști [10, 11, 19, 40].

În același timp, în teză se consideră că este posibil să se folosească conceptul de „social” cu referire la o grupă separată de drepturi constituționale, deoarece izolarea lor este confirmată la diferite nivele legislative.

Prezența în actele normative internaționale a clasificării drepturilor omului și evidențierea drepturilor sociale într-o grupă separată confirmă de asemenea necesitatea de revizuire și de considerare a acestora ca un șir separat de drepturi ale omului și cetățeanului, cu utilizarea unor tehnici și metode de studiu specifice. Prin drepturile sociale, declararea lor într-un anumit volum și în anumite tipuri, în funcție de combinația factorilor, se ating obiectivele politicii sociale a statului, precum și alinierea legislației naționale la normele dreptului internațional, care reprezintă standarde ale drepturilor sociale [21, p. 31].

Construcția „drepturile omului și cetățeanului”, stabilită în literatura juridică și în actele normative pentru a percepe drepturile sociale, ne permite să diferențiem volumul drepturilor și garanțiilor oferite persoanei în funcție de prezența cetățeniei sau de orice alt statut al persoanei (permis de ședere, persoană fără cetățenie, cetățenie dublă etc.). În cele mai multe cazuri, atunci când este vorba de realizarea drepturilor sociale, legislația națională reglementează asigurarea egalității de șanse și specifică doar cerințele de intrare în anumite raporturi juridice cu privire la drepturile sociale. Aceste condiții se pot referi la restricțiile privind ocuparea anumitor posturi în condițiile contractelor de muncă ale cetățenilor străini sau ale apatrizilor (dreptul la muncă), primirea indemnizațiilor și compensațiilor (dreptul la asigurare și protecție socială), primirea îngrijirii medicale și a tratamentului contra cost sau gratuit, pe o bază preferențială (dreptul la asistență medicală) etc.

Constituția Republicii Moldova diferențiază subiectele drepturilor sociale după mai multe semne. Astfel, alin. 1 al art. 43 din Legea supremă [41] proclamă dreptul la muncă *al oricărei persoane*; alin. 1 al art. 47 stabilește obligația statului de a lua măsuri pentru a asigura *oricărui om* un nivel de trai decent, iar alin. 2 al aceluiași articol din Constituție declară dreptul *cetățenilor* la asigurare socială. Alin. 1 al art. 42 din Constituția Republicii Moldova include

conceptul de „orice salariat” în legătură cu asigurarea dreptului de a întemeia și a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale [41].

Deoarece prevederile constituționale sunt specificate în normele legislației de ramură, la nivelul Legii fundamentale este justificată doar indicarea asupra subiectului drepturilor sociale, fără o precizare privind anumite relații juridice. Ținând cont de prioritatea normelor dreptului internațional, atunci când se determină subiectul drepturilor sociale, este necesar să se ia în considerare conținutul instrumentelor internaționale respective, ratificate de Republica Moldova.

Formulând noțiunea de drepturi sociale ca fiind drepturi ale omului din a doua generație, care-i garantează un nivel de trai decent și protecție socială, consacrate legislativ la nivelele național și internațional, autorul afirmă poziția privind prematuritatea separării dreptului social ca ramură independentă, însă analiza efectuată conduce la concluzia cu privire la specificul evident al actelor normative în domeniul reglementării relațiilor sociale, atât din punct de vedere al tehnicii legislative, cât și al conținutului.

2.3. Principiile generale de asigurare a drepturilor sociale constituționale ale omului

În această lucrare, conceptele „drepturi sociale” și „stat social” sunt abordate în interconectare strânsă și interdependentă cu procesele care ne permit să identificăm drepturile în cauză într-o grupă separată independentă. În acest sens, în procesul de cercetare autorul a ajuns la concluzia că este necesar să se definească și să se formuleze principii comune, dispoziții fundamentale, care stau la baza studierii drepturilor sociale constituționale.

Ca factori ce determină componența principiilor drepturilor sociale ale omului, apare desigur și combinația de semne ale unui stat social, posibilitatea de a realiza ideile egalității și justiției sociale, precum și legătura strânsă și condiționarea drepturilor sociale și normelor morale.

Având în vedere cele de mai sus, se propune clasificarea principiilor drepturilor sociale ale omului, cu identificarea a trei grupe: principiile de consolidare a drepturilor; principiile de realizare și principiile de protecție a drepturilor sociale. Această clasificare corespunde, în opinia noastră, sistemului de principii de drept, care include principiile generale, sectoriale și intersectoriale și principiile institutelor de drept, precum și răspunde tendinței legislației moderne în privința interpretării oricărei norme ținând cont de conținutul (înțelesul) acesteia în raport cu principiile.

Sugerăm să examinăm ca principiu de consolidare a drepturilor, de exemplu, egalitatea drepturilor și libertăților constituționale ale omului și cetățeanului, indiferent de diferențele reale (sex, rasă, naționalitate, limbă, origine, proprietate și poziție oficială etc.).

Constituționalistul C. Stere, vorbind despre drepturile omului, individualiza dreptul la egalitate din gama largă de drepturi și libertăți ale omului, argumentând că este la fel de important atât pentru interesele materiale, cât și pentru interesele morale ale persoanei [70, p. 149]. I. Grecu și R. Grecu, în studiile lor juridice, afirmă următoarele: „În principiu, dreptul la egalitate a fost înțeles de el în mod tradițional ca o egalitate juridică, ca egalitate de capacitate de drept. Dar, la un moment dat, meditănd despre dreptul la egalitate, constituționalistul îi dă o interpretare oarecum neobișnuită pentru noi, argumentând că egalitatea juridică, «care este recunoscută pentru toți membrii statului, reprezintă o oportunitate de a lupta în viața socială pentru interesele materiale, fără a fi limitat prin diverse inegalități»” [27].

În ceea ce privește înțelegerea modernă a drepturilor sociale constituționale, citatele prezentate pot fi considerate ca o dovadă a caracterului garantat al majorității normelor de drept, inclusiv normele-principii ce reglementează, de exemplu, garanțiile împotriva concedierii nejustificate sau garanțiile pentru persoanele cu handicap la angajarea în muncă etc.

Principiile de realizare a drepturilor sociale, ca cea mai numeroasă grupă, includ principiul egalității, ceea ce înseamnă că statul garantează fiecărui membru al societății drepturi și libertăți egale cu ceilalți membri, solicită de la el îndeplinirea obligațiilor egale și îi oferă ocazia de a-și exercita drepturile, libertățile și îndatoririle pe o bază egală.

În ceea ce privește drepturile sociale, putem vorbi despre determinarea individuală a drepturilor respective și realizarea lor direct de subiectul de drept (realizarea dreptului la muncă

prin încheierea contractului de muncă; cererea pentru numirea și plata pensiilor și a altor plăți sociale etc.), însă participarea organelor reprezentative publice în luarea deciziilor privind managementul în sfera socială și de muncă presupune și justifică existența unui astfel de principiu ca o combinație între interesele statale și cele publice în gestionare și luarea deciziilor cu privire la aspectele legate de realizarea drepturilor sociale.

Ca un principiu al drepturilor sociale servește de asemenea principiul neîncălțării drepturilor și libertăților părților terțe în exercitarea de către om a drepturilor sale sociale. Nicio societate nu le poate oferi membrilor săi o libertate absolută, deoarece acest lucru va face imposibilă existența în comun. De aceea, sistemul drepturilor și libertăților omului și cetățeanului se formează în mod obiectiv astfel încât să se asigure interesele legitime ale tuturor oamenilor și să se prevină posibilele încălțări ale drepturilor și libertăților lor, ca urmare a abuzului lor de către alții. Un alt principiu al realizării drepturilor sociale este universalitatea și complexitatea, adică garantarea protecției sociale la apariția unor circumstanțe sociale relevante (creanțele de asigurare) stabilite prin lege, precum și capacitatea de a primi simultan mai multe forme de sprijin (plăți, servicii, beneficii) pentru asigurarea nevoilor cetățenilor.

Principiile protecției drepturilor sociale reprezintă o combinație de elemente ale unui sistem integral de principii de drept, care îi oferă subiectului oportunități să-și exercite drepturile prin garantarea mijloacelor și metodelor de protecție în caz de încălțare a acestora. Propunem de a include în această grupă următoarele principii: informarea cetățenilor cu privire la existența drepturilor lor sociale constituționale; inadmisibilitatea restricțiilor arbitrare asupra drepturilor și libertăților, care se exprimă în interdicția constituțională de adoptare a legilor de abrogare sau de reducere a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului; prioritatea normelor dreptului internațional în domeniul drepturilor și libertăților omului și cetățeanului.

2.4. Locul drepturilor sociale constituționale în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului

Abordând în al doilea capitol al tezei problema stabilirii locului drepturilor sociale constituționale în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale, autorul remarcă faptul că specificul și izolarea relativă a drepturilor sociale în sistemul general al drepturilor constituționale în Republica Moldova, în condițiile actuale, permit eforturile de reglementare mai eficientă a acestui șir de drepturi ale omului. Problemei divizării drepturilor omului în grupe separate i se acordă o atenție suficientă în literatura de specialitate. Lucrarea științifică în domeniul drepturilor omului „Drepturile omului. Mecanisme de protecție (internaționale și din Republica Moldova)”, pregătită de echipa autorilor A. Azarov, V. Reuter, K. Hüfner, V. Moșneaga, T. Cârnaț, Gh. Rusnac, V. Saca [9], este dedicată examinării detaliate a problemelor privind drepturile omului. Aceasta dezvăluie conceptele de bază ale teoriei drepturilor omului, oferă o privire de ansamblu asupra mecanismelor internaționale și naționale de protecție a drepturilor omului și acordă o atenție deosebită analizei juridice a sistemului de protecție a drepturilor omului în Republica Moldova.

În ceea ce privește problema stabilirii locului drepturilor sociale în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, prezintă interes clasificarea drepturilor omului descrisă și analizată pe motive precum timpul de apariție și conținutul lor. Autorii descriu de asemenea premisele pentru identificarea generațiilor de drepturi ale omului, referind la a doua generație drepturile socioeconomice. „Recunoașterea acestor drepturi în normele dreptului internațional a fost rezultatul unui compromis ideologic și politic între țările socialiste și cele occidentale” [9, p. 26].

În literatura juridică privind dreptul constituțional, drepturile economice, sociale și culturale tradițional sunt considerate o singură grupă care este inseparabilă de drepturile personale și politice, deoarece toate drepturile și libertățile sunt interdependente și constituie un statut juridic unic al omului și cetățeanului. Această poziție se bazează pe opinia autorilor că drepturile social-economice sunt comparabile cu drepturile civile și politice, ceea ce ne permite să vorbim despre crearea unor mecanisme universale uniforme pentru punerea lor în aplicare.

Argumentul decisiv aici este recunoașterea importanței egale a tuturor tipurilor de drepturi în actele internaționale privind drepturile omului.

Totodată, se remarcă faptul că aceste drepturi nu pot fi supuse unei definiții și calificări precise, iar garanțiile privind statutul juridic al persoanei în sfera socială și cea economică nu au un caracter strict juridic și, prin urmare, nu pot genera obligații directe ale statelor de a le asigura. Totuși, aceste neajunsuri, în opinia autorilor conceptului, se referă la neajunsurile surmontabile ale tehnicii legale [65, p. 181].

Lucrarea prezintă pozițiile autorilor care sunt înclinați să considere drepturile sociale (precum și cele economice și culturale – N.Ș.) drept standard [40, p. 273] spre care statul ar trebui să tindă în politica sa. O altă poziție este afirmarea că drepturile socioeconomice nu sunt drepturi subiective, care pot fi protejate la nivel de stat sau la nivel internațional [65, p. 181]. Este dificil să fim de acord cu acest punct de vedere, deoarece prevederile Constituției Republicii Moldova cu privire la acțiunea directă a drepturilor omului se extind asupra tuturor drepturilor constituționale fără excepție. Având în vedere o astfel de dispoziție constituțională, statul, ținând cont de natura specifică a grupeii de drepturi abordate, își asumă obligațiile de a asigura dreptul de protecție a drepturilor sociale.

Drepturile sociale reies și se bazează pe drepturile naturale ale omului, dar realizarea lor depinde de măsura în care statul intervine în libertatea individuală a cetățenilor săi, de participarea statului la asigurarea egalității persoanelor și, bineînțeles, de condițiile sociale și economice reale. Statul, prin legislație și practica administrativă și judiciară, trebuie să ia măsuri privind recunoașterea, menținerea și protejarea drepturilor sociale, privind crearea sistemului de asigurări sociale și încurajarea carității sociale.

Capitolul 3 – „**Reglementarea juridică și garanțiile drepturilor sociale ale omului, asigurate de stat**” – este consacrat dezvăluirii mecanismului de realizare a drepturilor și libertăților sociale ale omului în Republica Moldova, precum și tipurilor de drepturi sociale.

3.1. Mecanismul de realizare a drepturilor și libertăților sociale ale omului și cetățeanului în Republica Moldova: probleme de clasificare a drepturilor sociale

Analiza surselor de literatură juridică, precum și a materialelor practicii judiciare în cauzele privind protecția drepturilor sociale ale omului și cetățeanului ne conving că punerea în aplicare a dispoziției constituționale privind protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului este posibilă în cazul existenței unui mecanism eficient de implementare a acestuia în domeniul juridic, studierii detaliate a tuturor elementelor mediului social, care acționează asupra posibilității de exercitare a anumitor drepturi ale omului.

Procesul de realizare a drepturilor sociale ale omului este destul de complex și multidimensional, specificitatea sa se datorează esenței drepturilor constituționale sociale, componenței subiectului relațiilor juridice care decurg din implementarea lor, unei liste extinse de acte normative ce acționează ca surse de reglementare juridică a relațiilor.

În cadrul problemei abordate, este important de remarcat că astăzi nu există distincții clare între conceptele de „punere în aplicare”, „asigurare”, „realizare”, ceea ce conduce – teoretic și practică – la posibilitatea identificării lor. Acest lucru face dificilă separarea garanțiilor juridice sub forma unui mecanism independent, care poate exercita o influență de reglementare asupra procesului de exercitare a drepturilor constituționale.

În același timp, se pare că este posibil să se vorbească despre mecanismul de realizare a drepturilor sociale ale omului ca despre o combinație a mijloacelor și metodelor de exercitare a drepturilor sociale aplicate de subiecți pe baza normelor de drept, precum și despre acțiunile intenționate ale persoanelor obligate, care intră în relații juridice pentru a asigura realizarea lor.

Semnificația practică a determinării mecanismului de realizare a drepturilor sociale constă, în opinia noastră, în dependența respectării ordinii și a procedurii de realizare a dreptului respectiv, ca condiții necesare, de garantarea exercitării acestuia și de posibilitatea reală de a-și exercita dreptul. Cu alte cuvinte, nerespectarea procedurii de solicitare a exercitării dreptului sau încălcarea mecanismului de realizare stabilit, precum și existența unor măsuri de siguranță ce

limitează exercitarea dreptului, vor face imposibilă punerea în aplicare a dreptului de către subiectul respectiv în condițiile obiective existente.

Mecanismul de realizare a drepturilor sociale depinde de numeroși factori, care determină specificul, procedura și posibilitatea persoanei de a-și exercita dreptul. Astfel de factori pot fi: sursa consolidării legii; caracteristicile subiectului; organul de stat abilitat să decidă cu privire la realizarea dreptului; modalitățile de protejare a dreptului încălcat etc. De aceea, este important de a combina drepturile sociale în anumite grupe în funcție de caracteristicile lor, ceea ce se exprimă în clasificarea lor.

Drepturile sociale ca a doua generație a drepturilor omului au în vedere susținerea și consolidarea normativă a condițiilor socioeconomice de viață ale individului, determină poziția persoanei în domeniul muncii și al traiului zilnic, bunăstarea, securitatea socială, în scopul de a crea condiții în care oamenii pot fi liberi de frică și nevoi. Volumul și gradul lor de realizare depind în mare măsură de starea economiei și a resurselor, de aceea garanțiile de realizare a acestora în raport cu drepturile civile și politice sunt mai puțin dezvoltate [65, p. 159]. Caracteristicile drepturilor sociale sunt prevalența lor într-un domeniu specific al vieții umane și dependența exercitării drepturilor sociale de starea economiei și a resurselor.

Pentru a confirma fezabilitatea și validitatea practică a clasificării drepturilor sociale în știința dreptului constituțional, au fost studiate o serie de constituții ale unor țări în care o atenție mai mare sau mai mică este acordată drepturilor sociale (Germania, Austria, Portugalia, Belgia etc.) [39]. În studiul problemelor privind tipurile și clasificarea drepturilor sociale prezintă un interes practic faptul că se face apel la consolidarea acestora la nivelul instrumentelor internaționale fundamentale, în acest sens în lucrare sunt prezentate listele drepturilor sociale consacrate în Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 [25], în Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale [51], în Carta socială europeană [29].

Având în vedere cele de mai sus, precum și trăsăturile drepturilor sociale ale omului (acționează ca drepturi și garanții, asigură realizarea altor drepturi și libertăți, au o orientare socială generală, servesc ca instrumente pentru afirmarea umanismului și dreptății, necesită o specificare mai detaliată în legislația actuală – a muncii, locuințelor, civilă etc.), luând în considerare o anumită convenționalitate a împărțirii drepturilor în grupe, considerăm că este posibilă gruparea tuturor drepturilor sociale în felul următor:

Drepturile sociale în funcție de sursa de consolidare:

- consolidate la nivelul actelor internaționale;
- consolidate la nivelul actelor regionale (UE, CSI);
- consolidate la nivelul constituției statului;
- consolidate la nivelul legilor;
- consolidate la nivelul actelor de parteneriat social.

Drepturile sociale în funcție de subiecți:

- drepturile cetățenilor statului;
- drepturile cetățenilor străini și ale apatrizilor;
- drepturile migranților.

Drepturile sociale în funcție de conținut:

- drepturi care asigură libertatea activității de muncă (dreptul la muncă; dreptul la libera alegere a muncii; dreptul la condiții de muncă echitabile și satisfăcătoare; dreptul la protecție împotriva șomajului; dreptul la protecția muncii; dreptul de a stabili măsuri pentru protejarea salariilor în economie, odihnă săptămânală, concediu plătit, plata muncii în condiții dificile; dreptul la grevă);

- drepturi de asigurare socială (dreptul la asigurare socială în caz de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, vârstă înaintată sau în alte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență prin circumstanțe ce nu depind de persoană; dreptul la un nivel de trai decent; dreptul la protecția maternității și copilăriei; dreptul persoanelor cu dizabilități la protecția specială din partea statului; dreptul la ocrotirea sănătății);

- drepturi ce asigură posibilitatea de integrare în societate (dreptul la educație; dreptul la formare continuă; dreptul la orientare și formare profesională; dreptul persoanelor cu dizabilități la formare profesională, reabilitare profesională și socială);

- drepturi ce asigură reprezentarea intereselor subiecților (dreptul de a se alătura sindicatelor; dreptul de a încheia contracte și acorduri colective de muncă; dreptul de a participa la crearea și funcționarea organelor de parteneriat social; dreptul salariaților de a participa la conducerea întreprinderii).

Clasificarea prezentată oferă o informație privind dezvoltarea cadrului legal al Republicii Moldova în domeniul reglementării drepturilor sociale ale omului. În ceea ce privește drepturile sociale, există toate temeiurile de a vorbi despre trei forme de realizare a dreptului – respectarea, executarea, utilizarea. Prin urmare, clasificarea drepturilor sociale propusă în lucrare, în opinia noastră, are o importanță practică, deoarece, în funcție de tipul dreptului social, de consolidarea lui în constituție, lege, actul normativ local sau individual, sunt determinate modurile de realizare a dreptului respectiv și mecanismele de garantare, prevăzute pentru această grupă de drepturi constituționale.

3.3. Particularitățile de realizare a drepturilor și libertăților muncii

În condițiile economice actuale, sarcina de bază a statului este dezvoltarea economiei cu orientare socială. În acest caz, unul dintre principalele principii ale activității organelor de stat este de a realiza o politică echilibrată, orientată spre asigurarea condițiilor pentru activitatea independentă, activă a persoanei, care își asigură existența, odată cu realizarea grijii statului față de persoanele care au nevoie de susținere din diferite motive. În acest sens este important faptul că abordarea bazată exclusiv pe recunoașterea juridică a drepturilor individuale nu este suficientă pentru a asigura o politică socială eficientă. Este nevoie de dezvoltarea proceselor de program care s-ar concentra pe creșterea economică, prosperitatea generală și dezvoltarea durabilă. Asigurarea și realizarea drepturilor și posibilităților omului și cetățeanului în sfera socială se caracterizează, mai întâi de toate, prin consolidarea drepturilor sociale fundamentale în constituție și în legislația relevantă.

Actualmente se observă construirea unui nou model de reglementare juridică a relațiilor de muncă, bazat pe descentralizare, extinderea principiilor contractuale și a principiilor parteneriatului social în reglementarea relațiilor dintre angajați și angajator la diferite niveluri.

Motivul principal pentru separarea drepturilor sociale ale omului ca pe o categorie independentă de drepturi este faptul că acestea implică de obicei posibilitatea ca o persoană să primească aceste beneficii nu prin mecanismele de piață, ci prin mecanismul politicii de redistribuire a statului. Probabil, într-o măsură mai mică acestui semn al drepturilor sociale îi corespunde dreptul la muncă, realizarea căruia presupune o activitate intensă a cetățeanului însuși și participarea activă la relațiile de pe piața muncii. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că majoritatea drepturilor sociale sunt condiționate și dependente de realizarea dreptului la muncă într-o formă sau alta (dreptul la pensie pentru limită de vârstă, dreptul la indemnizație de invaliditate temporară, dreptul la îngrijire medicală preferențială etc.).

Caracteristica juridică a dreptului la muncă, în opinia noastră, include următoarele aspecte: în primul rând, interzicerea muncii forțate; în al doilea rând, interzicerea discriminării în stabilirea condițiilor de muncă și în exercitarea dreptului la muncă; în al treilea rând, realizarea dreptului la muncă în condiții sănătoase și sigure; în al patrulea rând, dreptul la protecția muncii, inclusiv dreptul la protecție împotriva șomajului; în al cincilea rând, dreptul la un salariu decent. *Autorul susține poziția privind referirea dreptului la muncă la drepturile sociale, datorită naturii acestui drept constituțional, caracteristicilor sale inerente, precum și luând în considerare formularea dreptului la muncă în Constituția Republicii Moldova [41]. În opinia noastră, ar trebui să vorbim și de caracterul său social. Componenta economică a dreptului la muncă există, desigur, dar numai în măsura în care este vorba de munca plătită, de remunerația pentru muncă (în conformitate cu condițiile de contracte de drept civile), precum și de o mărime garantată a salariului (în cadrul contractului de muncă).*

Trebuie remarcat faptul că Republica Moldova este una dintre acele state (alături de Italia, Mexic, Ucraina, Belarus etc.) în care dreptul la muncă este consacrat într-un articol separat al constituției țării, în contrast cu, de exemplu, Federația Rusă, unde actuala Constituție a FR din 1993 (art. 37) nu conține o definiție legală a dreptului la muncă, ci se stipulează doar libertatea de muncă, atribuită doar ca un drept al fiecărui om de a dispune de abilitățile sale de muncă, de a alege tipul de activitate și profesia. Constituția Republicii Moldova declară dreptul la muncă și protecția muncii ca fiind unul dintre drepturile fundamentale ale omului și cetățeanului [41, art. 43].

Problemele apărute în realizarea dreptului la muncă și libertatea muncii confirmă necesitatea elaborării unor măsuri pentru îmbunătățirea eficienței reglementării juridice a relațiilor în domeniul muncii. Conform rezultatelor a 6933 de controale privind respectarea legislației și a altor reglementări în domeniul muncii, al ocrotirii sănătății și securității muncii în 6182 de întreprinderi în care lucrează 234.700 de lucrători [56], efectuate de Inspekția de Stat a Muncii cu unitățile sale teritoriale, în anul 2015, în 272 de întreprinderi și la 87 de angajatori-persoane fizice au fost identificate 818 persoane (inclusiv 260 femei și 31 minori) angajate fără înregistrarea scrisă a raporturilor de muncă (în 2013, ca urmare a inspecțiilor, în 124 de întreprinderi și la 26 de angajatori-persoane fizice, au fost depistate 292 de persoane admise la muncă fără înregistrarea scrisă a relațiilor de muncă) [57].

Știința modernă a dreptului constituțional și a dreptului muncii se bazează pe faptul că crearea condițiilor favorabile de muncă ar trebui privită în sens mai larg decât asigurarea securității tehnice și salubrității industriale. În Moldova, legiuitorul, la nivelul actului codificat, stabilește ca principiu al reglementării relațiilor de muncă protecția dreptului angajaților de a-și proteja onoarea, demnitatea și reputația profesională în perioada de angajare (art. 5 CM al RM) [72].

Problema asigurării dreptului la muncă în condiții sigure și sănătoase apare din cauza faptului că, în ultimii ani, se răspândesc așa-numitele „forme atipice de angajare”, cum ar fi „munca la distanță”, „chiria personalului”, externalizarea și altele. Probabil, în etapa actuală de dezvoltare a legislației cu predominanța reglementării contractuale individuale a relațiilor de muncă rezolvarea acestei probleme este dificilă. O modalitate posibilă de ieșire din această situație poate fi informarea potențialilor angajați și angajatori despre standardele minime și normele de protecție a muncii, precum și despre consecințele negative ale încălcării acestor norme.

Dreptul la muncă este privit ca un concept complex, care include dreptul la protecția muncii, precum și dreptul la protecție împotriva șomajului. Statul, în condițiile actuale, nu își asumă obligații privind asigurarea ocupării generale, totuși, prin acordarea asistenței în domeniul ocupării forței de muncă, promovează realizarea cât mai largă a angajării depline a cetățenilor.

3.3. Dreptul la asigurare și protecție socială și garanții pentru realizarea acestuia

În conformitate cu dispozițiile articolului 47 din Constituția Republicii Moldova, statul este obligat să ia măsuri pentru a asigura oricărui om un nivel decent de trai, necesar pentru menținerea sănătății și bunăstării lui și ale familiei sale, inclusiv hrană, îmbrăcăminte, adăpost, îngrijire medicală și servicii sociale. Cetățenii au dreptul la asigurare socială în caz de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în alte cazuri de pierdere a mijloacelor de existență în împrejurări independente de voința lor [41]. Aceste dispoziții constituționale sunt dezvăluite în actele legislative ale Republicii Moldova, ce reglementează procedurile și condițiile de realizare a drepturilor sociale și de muncă.

Reformele sociale desfășurate în Republica Moldova vizează consolidarea principiilor fundamentale ale legislației internaționale de securitate socială în normele juridice naționale, după cum reiese din Strategia de reformare a sistemului de pensii, adoptată în 1998; Legea Republicii Moldova privind pensiile de asigurări sociale de stat, nr. 156-XIV din 14.10.1998 [34], precum și Legea Republicii Moldova privind sistemul de asigurări sociale de stat, nr. 489-XIV din 08.07.1999. Autorul formulează câteva concluzii ce caracterizează rezultatele aplicării acestor acte normative de drept. Direcția bine definită a trecerii de la garantarea socială la

asigurarea socială cauzează adesea neînțelegere și respingere din partea beneficiarilor serviciilor sociale respective. Cu toate acestea, adoptarea unor măsuri drastice (creșterea vârstei de pensionare, modificarea componenței subiecților participanți la raporturile de plată a indemnizațiilor și compensațiilor etc.) este compensată parțial de o serie de prevederi legislative ce vizează păstrarea și creșterea treptată a mărimii plăților sociale. [61] Astfel, potrivit articolului 13 din Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat, în fiecare an, începând cu 1 aprilie, se indexează partea din pensie care este plătită din bugetul asigurărilor sociale de stat. Potrivit Casei Naționale de Asigurări Sociale, numărul pensionarilor înregistrați în autoritățile de asigurare socială s-a ridicat la 683.700 oameni la 1 iulie 2016, ceea ce este cu 10,4 mii. oamenii mai mult comparativ cu aceeași perioadă a anului 2017. Mărimea medie a pensiilor lunare desemnate la 1 iulie 2016 a fost de 1278,8 lei (înainte de indexare) și a crescut cu 9,2% față de 1 iulie 2015 [71].

În ciuda mărimilor relativ scăzute ale plăților, este necesar de constatat o anumită creștere a mărimii pensiilor, ceea ce indică o sporire treptată a nivelului de protecție socială și asigurare socială, în Moldova rămânând totuși probleme în domeniul asigurărilor sociale și protecției sociale.

Bazându-ne pe principiul sectorial de drept al asigurării sociale – caracterul de întreținere al acordării asistenței sociale, ar trebui, în opinia noastră, să vorbim despre o abordare individuală a furnizării serviciilor sociale, și anume luând în considerare starea de sănătate, starea civilă, starea psihologică a persoanei. Individualizarea trebuie să se bazeze pe standarde aprobate, care stabilesc cerințele de bază privind volumul și calitatea serviciilor sociale, termenele și condițiile de acordare a acestora.

Îmbunătățirea calității serviciilor sociale va fi facilitată de implementarea controlului public din partea organizațiilor nonprofit. Participarea organizațiilor publice la furnizarea serviciilor sociale este posibilă și în ceea ce privește prevenirea unei situații dificile de viață, ca motiv pentru servicii sociale.

Caracterizând sfera relațiilor de realizare a drepturilor constituționale la asigurare socială, protecție socială, educație, putem constata existența unui proces de sistematizare a reglementărilor, care se manifestă printr-un mai mare acces al cetățenilor la oportunitatea de a beneficia de servicii sociale și de asistență socială.

3.4. Asigurarea dreptului constituțional la protecție a sănătății și îngrijire medicală și dezvoltarea proceselor de realizare a acestui drept

Dreptul la protecția sănătății ca drept constituțional al fiecărei persoane este asigurat printr-o serie de măsuri luate la nivel de stat pe baza unei abordări complexe. Ca direcție prioritară a dezvoltării politicii sociale, protecția sănătății și rezolvarea problemelor din domeniul sănătății atrag atenția atât a cercetătorilor-juridici, cât și a specialiștilor din alte domenii științifice. Cu toate acestea, dezvoltarea cea mai completă a problemei realizării dreptului la asistență medicală are loc în principal în cadrul studiilor sectoriale.

Atribuirea dreptului la sănătate și îngrijire medicală la numărul de drepturi sociale constituționale, în opinia noastră, permite a descoperi specificitatea sa în ceea ce privește mecanismele de asigurare, precum și a garanției de protecție în procesul de realizare a acestuia. Dreptul la ocrotirea sănătății, consacrat la articolul 36 din Constituția Republicii Moldova, este un element esențial al statutului juridic al persoanei, determinând în mare măsură relațiile dintre om și statul modern. Dreptul la îngrijire medicală nu este explicat în mod direct în legea de bază, însă partea 2 din art. 36 din Constituție vorbește despre nivelul minim al asigurării medicale de stat, acordate gratuit [41]. În legătură cu aceasta, am propus completarea articolului 36 din Constituția Republicii Moldova prin indicarea dreptului la îngrijiri medicale.

La etapa de reformare și aliniere a sistemului de ocrotire a sănătății din Republica Moldova la standardele europene, sunt revizuite și aprobate noi acte normative, a căror sarcină este de produce schimbări în acest sector, oferind asistență medicală primară de calitate și îmbunătățind gestionarea asistenței medicale și finanțarea acesteia. Nivelul de sănătate al populației depinde în mare măsură de securitatea economică și socială, de relațiile interpersonale și sociale armonioase, de condițiile sigure și sănătoase de muncă și de viață, de buna calitate a

apei, a aerului și a solului, de regimul alimentar adecvat și echilibrat, suplimentate cu un stil de viață sănătos și accesul la servicii medicale de calitate.

Analiza situației existente în domeniul sănătății și acordării îngrijirilor medicale le permite experților să sugereze, în baza mai multor semne, că prin implementarea programului de reforme, calitatea asistenței medicale în țară a crescut (în special în sectorul asistenței medicale primare), a sporit eficiența alocării resurselor în sistemul de sănătate, iar natura împărțirii costurilor și beneficiilor în rândul populației a devenit mai corectă [2, p. 34].

Pe baza analizei lucrărilor savanților-juriști, precum și a înțelegerii conținutului actualei legislații în acest domeniu, se pot evidenția trăsăturile caracteristice ale dreptului la ocrotirea sănătății: *caracter complex; considerarea factorilor ce influențează sănătatea umană; garantarea acordării îngrijirilor medicale (ca element al dreptului la protecția sănătății); asigurarea posibilității de a-și realiza dreptul constituțional la sănătate prin adoptarea legilor și a altor acte corespunzătoare; garantarea protecției dreptului la ocrotirea sănătății.*

Dreptul la îngrijiri medicale include posibilitatea de a beneficia de asistență medicală gratuită, precum și de îngrijire medicală plătită, și este, în opinia noastră, unul dintre elementele dreptului la protecția sănătății.

Dreptul constituțional la ocrotirea sănătății poate fi definit ca drept garantat de stat al fiecărui om și cetățean al Republicii Moldova la crearea condițiilor pentru menținerea sănătății și acordarea de asistență medicală în formele stabilite și garantate de Constituție și de legile organice ale statului.

Ocrotirea sănătății în contextul dat ar trebui, în opinia noastră, să fie privită ca una dintre direcțiile de funcționare a sistemului de stat de asigurare a drepturilor constituționale, ținând cont de alin. 3 din art. 36 din Constituția Republicii Moldova, care indică direct structura sistemului național de sănătate.

3.5. Dreptul la protecția maternității și realizarea lui ca unul dintre elementele sistemului actual de drepturi sociale

În pofida consolidării dreptului la protecția maternității și a copilăriei ca drept constituțional separat, realizarea căruia implică particularități esențiale privind procedura și organele competente, se pare oportun a se baza pe principiile generale ale reglementării juridice și consolidarea drepturilor sociale la nivelul actelor internaționale, în cazul în care dreptul la ocrotirea maternității și a copilăriei este încorporat ca dispoziție separată, în timp ce este considerat în strânsă legătură cu dreptul la sprijin social și asigurare socială.

În Republica Moldova, prevederile constituționale privind patronajul de stat al maternității sunt specificate în actele normative sectoriale, ținând seama de normele dreptului internațional.

Împărtășind poziția cercetătorilor privind studiul complex al drepturilor constituționale abordate (dreptul la protecția maternității este analizat în strânsă legătură cu dreptul la protecția copilăriei), autorul a prezentat un studiu detaliat al dreptului la protecția maternității și a încercat o analiză juridică a realizării acestui drept în condițiile actuale. În consecință, au fost propuse un șir de *instrumente și mecanisme juridice care vizează realizarea dreptului constituțional la protecția maternității, inclusiv următoarele: crearea condițiilor pentru angajator ca să beneficieze de angajarea acestei categorii de lucrători (eventual, prin impozitarea specială); acordarea de asistență socială familiilor monoparentale cu venituri mici; reformarea sistemului de protecție socială, menținând în mod necondiționat nivelul garanțiilor; întărirea sancțiunilor, precum și introducerea de sancțiuni suplimentare pentru infractorii drepturilor femeilor, legate de realizarea dreptului la maternitate; luarea de măsuri care vizează sprijinirea familiilor tinere și a celor cu mulți copii; stimularea creșterii fertilității; implementarea efectivă a mecanismelor de protecție a lucrătorilor migranți – cetățeni ai Republicii Moldova – care se află în străinătate; preluarea experienței străine și internaționale de reglementare juridică a mecanismelor de protecție privind femeile, femeile cu copii; creșterea nivelului indemnizațiilor minime și aplicarea unor scheme de sprijin speciale pentru femei, femeile cu copii, ținând cont de nevoile acestora.*

Totodată, măsurile de protecție a maternității și de asigurare a realizării dreptului la protecția maternității ar trebui abordate din punctul de vedere al egalității între femei și bărbați, ca elemente ale unui sistem de garantare a acestei egalități. Astfel, prevederile părții 2 a articolului 16 din Constituția Republicii Moldova privind egalitatea tuturor cetățenilor Republicii Moldova sunt puse în aplicare indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinii, apartenență politică, statut de proprietate sau origine socială.

Plecând de la prevederile constituționale ale egalității, trebuie abordat dreptul la concediul de paternitate, prevăzut la articolul 124¹ din Codul muncii al Republicii Moldova [72].

3.6. Sprijinul statului pentru anumite categorii de cetățeni, asigurând realizarea dreptului constituțional la educație

Dreptul la educație, ca drept constituțional și unul dintre drepturile fundamentale ale omului și cetățeanului, implică dreptul de acces al fiecăruia la toate formele de instruire posibile, iar acest drept este corelat cu mai multe obligații pe care statul le preia în îndeplinirea funcției sale educaționale. Dreptul la educație este un drept complex prin conținutul său, cu un număr mare de actori implicați în realizarea lui. Trebuie remarcat nu numai numărul mare de componente ale conținutului acestui drept, ci și specificul juridic ce rezultă din combinarea libertății și datoriei, deoarece dreptul la educație este totodată și o obligație. Acest lucru explică obligativitatea unor forme de educație (educație generală obligatorie).

Dreptul la educație ca unul de bază trebuie să fie asigurat în așa fel încât să ofere tuturor șanse juridice egale, ceea ce presupune evitarea discriminării și a privilegiilor. Dreptul la educație este garantat de Constituția Republicii Moldova și este protejat de prevederile Convenției ONU privind drepturile copilului, precum și de Convenția UNESCO împotriva discriminării în educație [58].

La nivel național, baza legală a relațiilor privind proiectarea, organizarea, funcționarea și dezvoltarea sistemului educațional este stabilită prin Codul educației al Republicii Moldova, adoptat la 17 iulie 2014. Dreptul la educație trebuie realizat prin educație de stat, iar în acest sens alin. (1) al articolului 35 din Constituție determină formele de bază ale educației.

În pofida faptului că dreptul la educație este considerat unul dintre drepturile constituționale ale omului și cetățeanului, atribuit în mod tradițional la drepturile culturale, particularitățile realizării acestui drept de către anumite categorii de cetățeni depind în mod direct de posibilitatea lor de a obține beneficii prin intermediul sistemului de asigurare socială. Dispozițiile constituționale sunt specificate în legi speciale. Acesta este, în primul rând, Codul educației al Republicii Moldova [43], precum și o serie de legi care stabilesc beneficii și garanții în obținerea dreptului la educație și dreptul la instruire. Astfel, prin crearea unui sistem educațional și a condițiilor socioeconomice corespunzătoare pentru obținerea educației se asigură accesibilitatea educației.

În general, toate garanțiile și beneficiile oferite prin sistemul de asigurare socială la realizarea dreptului constituțional la educație pot fi împărțite în două grupe:

- *acordate în etapa de admitere în instituțiile de învățământ (înscriere fără concurs, înscrierea la studii pe o bază bugetară);*

- *acordate în perioada de instruire (plăți suplimentare la burse, burse acordate în baza asigurării sociale, asistență financiară pentru achiziționarea îmbrăcăminte – e furnizată de universități; angajarea obligatorie după absolvire etc.).*

Autorul ajunge la concluzia privind interconectarea strânsă și interdependența acordării de beneficii și garanții în exercitarea drepturilor constituționale la asigurare socială, protecție socială și a dreptului la educație. Consolidarea legislativă a acestor garanții și beneficii este asigurată prin mijloace materiale prin credite de stat și prin „protecție” a articolelor respective din bugetul de stat al Republicii Moldova.

Capitolul 4 – **„Dreptul la protecția drepturilor sociale fundamentale ale omului și cetățeanului”** – este dedicat studierii metodelor existente, garantate la nivel constituțional, de protecție a drepturilor sociale ale omului și cetățeanului încălcate în Republica Moldova.

4.1. Garanții și mijloace juridice de protecție a drepturilor sociale constituționale ale omului și cetățeanului în Republica Moldova

Obligația constituțională a statului de a respecta și a proteja drepturile și libertățile omului și cetățeanului constă în crearea condițiilor pentru realizarea lor și a mecanismului de protecție a acestora. Pentru ca statul să-și îndeplinească obligațiile de a proteja drepturile și libertățile omului și cetățeanului, Constituția Republicii Moldova prevede o gamă largă de garanții ale acestor drepturi și de proceduri legale corespunzătoare (art. 18, 26, 54 etc.) [41].

Prioritatea normelor legislației constituționale în reglementarea relațiilor juridice abordate asigurată realizarea principiului general de drept al legalității și, așa cum notează profesorul A. Arseni, „Supremația legii se întemeiază pe legalitatea Constituției înseși, iar aceste condiții preliminare calitative se pot realiza numai în cazul aplicării și respectării principiului legitimității puterii de stat și organelor de stat, implicate direct în procesul complex de instituire, menținere și exercitare a puterii de stat” [1, p. 48].

Întrucât constituția este principala sursă a drepturilor omului și cetățeanului, inclusiv a drepturilor sociale, existența în legea fundamentală a listei drepturilor sociale ar trebui considerată drept principala garanție pentru realizarea și protecția lor. Profesorul Gh. Costachi, vorbind despre drept ca o constrângere asupra acțiunilor puterii de stat, notează următoarele: „Pentru orice putere, principala cerință trebuie să fie protecția socială a omului, ca o garanție a dezvoltării societății civile și a democrației” [42, p. 244].

Rolul de garanție al statului în ceea ce privește drepturile sociale ale omului este condiționat de caracterul lor specific și se explică prin faptul că acest șir de drepturi necesită anumite acțiuni din partea statului și a organelor sale în ceea ce privește asigurarea unui anumit nivel al acestora sau adoptarea unor măsuri suplimentare (programe sociale), pentru a le permite cetățenilor să le exercite. Pe când garanțiile drepturilor civile și politice ale omului și cetățeanului delimitează sfera autonomiei individuale a persoanei și includ interdicții de intervenție în anumite zone la discreția individului.

Justificând independența drepturilor constituționale sociale în sistemul drepturilor omului, considerăm că este posibil de abordat garanțiile drepturilor constituționale din perspectiva unei comunități a drepturilor sociale, economice și culturale, consfințite în Constituția Republicii Moldova. Realizarea acestor drepturi are loc în cadrul funcției sociale a statului prin mecanisme de asigurare și protecție a acestora.

În sens larg al cuvântului, normele secțiunii II a capitolului II al Constituției Republicii Moldova pot fi atribuite garanțiilor pentru realizarea drepturilor și libertăților corespunzătoare. Totodată, în majoritatea cazurilor, normele constituționale doar declară drepturile și libertățile respective, iar aplicarea lor reală este posibilă datorită concretizării prevederilor constituționale în legislația sectorială, iar mai apoi – la nivelul actelor de reglementare.

În această privință, trebuie precizat, referindu-ne la subiecții de drept care îl realizează prin utilizarea unor măsuri de garantare și de protecție și a procedurilor legislative, că un element indispensabil în caracterizarea subiectului ar trebui să fie statutul său juridic, ca un concept complex ce reflectă pe deplin întreaga gamă de drepturi și împuterniciri. Așadar, statutul constituțional cuprinde, conform profesorului A. Smochină, „drepturile și libertățile omului și cetățeanului, obligațiile constituționale, garanțiile drepturilor și libertăților, precum și motivele limitării lor” [23, p. 102].

În ceea ce privește garanțiile drepturilor sociale constituționale ale omului, se propune să se ia în considerare în acest sens mijloacele și metodele juridice de protecție a drepturilor sociale, care asigură protecția acestora împotriva oricăror incidente, precum și existența în legislație a unei game largi de norme de diferențiere, ce oferă oportunități de realizare a drepturilor subiective în sfera socială și de asigurare a acestor drepturi pentru un număr maxim de persoane.

În lucrare este argumentată completarea clasificării garanțiilor juridice – în garanții constituționale și sectoriale – cu garanții general-juridice bazate pe normele dreptului internațional.

Bineînțeles, legiuitorul acordă o importanță deosebită normelor constituționale. Într-un stat care se definește ca „social” funcție de garantare a normelor constituționale este foarte importantă. Reglementarea drepturilor sociale la nivelul constituției, cu detalierea lor ulterioară, poate fi considerată cea mai eficientă modalitate de consolidare normativă a acestora.

4.2. Perfecționarea mecanismelor de protecție a drepturilor sociale de bază ale omului și cetățeanului în Republica Moldova și în țările străine în contextul proceselor de globalizare și unificare

Protecția drepturilor cetățenilor este una dintre principalele funcții ale unui stat de drept, care trebuie să asigure un sistem de organisme de lucru eficient, care îndeplinesc această sarcină.

Garanțiile existente privind drepturile constituționale sociale ale omului includ o gamă largă de modalități și mecanisme de protecție a acestor drepturi, aplicate de cetățean în mod independent sau prin adresare la organismele reprezentative (organizațiile) relevante, al căror scop este de a proteja drepturile și libertățile încălcate.

În opinia noastră, termenul de „protecție socială și juridică” poate fi aplicat mecanismelor și modalităților de protejare a drepturilor sociale ale omului, pentru a se concentra asupra componentei sociale a acestor drepturi, care necesită metode speciale de protecție și efectuarea anumitor acțiuni din partea statului și a organismelor sale.

Применительно к конституционным социальным правам человека можно выделить следующие способы защиты, обусловленные общеправовыми механизмами, используемыми на основе и в соответствии с правовыми предписаниями:

În ceea ce privește drepturile constituționale sociale ale omului, se pot distinge următoarele modalități de protecție, condiționate de mecanismele juridice generale, utilizate pe baza și în conformitate cu cerințele legale:

- *protecție juridică;*
- *adresare la organele de stat pentru protecția drepturilor încălcate;*
- *activitățile procuraturii;*
- *apel la asistența organizațiilor neguvernamentale pentru drepturile omului;*
- *autoapărarea drepturilor sociale încălcate;*
- *mecanisme de parteneriat social (comitetul de conciliere, alte mecanisme stabilite prin acordul părților).*

Dreptul la protecție judiciară, garantat de Constituția Republicii Moldova [41, art. 26], al cărui scop principal este de a proteja drepturile și libertățile individului, dobândește importanța unei garanții pentru realizarea și apărarea tuturor celorlalte drepturi și libertăți ale omului. Împreună cu legislația națională, acest drept este garantat de normele internaționale universale și regionale, de aceea lipsa unei indicații speciale în lege privind posibilitatea aplicării sale în raport cu drepturile și libertățile individuale nu afectează punerea sa în aplicare.

Este important să subliniem faptul că protecția judiciară este o modalitate independentă de apărare a drepturilor omului, iar statul are responsabilități în persoana organelor de judecată numai în cadrul legislației procedurale.

O atenție deosebită în lucrare este acordată analizei principiilor juridice ale Curții Constituționale a Republicii Moldova în cauzele privind protecția drepturilor sociale (dreptul la un nivel minim de asigurare socială, dreptul la îngrijire medicală, dreptul la muncă, dreptul la remunerarea muncii etc.) [60, 61, 63].

Este formulată concluzia că organele de stat din Republica Moldova, cu autoritatea de a cerceta și de a soluționa adresările și plângerile cu privire la încălcarea drepturilor constituționale sociale ale omului, *în funcție de volumul de imputerniciri și obligația de executare a deciziilor luate, pot fi împărțite în două grupe. Prima grupă este formată din autoritățile puterii și administrației de stat, autorizate să examineze adresările și reclamațiile în limitele competenței lor. A doua grupă este formată din organe special create, al căror scop este de a examina adresările și plângerile cetățenilor cu privire la încălcarea drepturilor lor și de a lua decizii.*

În vederea perfecționării mecanismelor de protecție a drepturilor colective de muncă ale lucrătorilor, la examinarea dreptului la grevă în sistemul drepturilor constituționale, autorul

ajunge la concluzia că este necesar să se modifice paragraful 1 din articolul 45 al Constituției Republicii Moldova cu următorul text:

*(1) Dreptul la grevă este recunoscut. Grevele pot fi declanșate numai în scopul apărării intereselor profesionale, **drepturilor economice și sociale** ale salariaților.*

Versiunea actuală a acestui articol din Constituție indică scopul grevei, care este protecția intereselor profesionale ale salariaților de natură economică și socială. Totuși, „natura intereselor” este un concept care poate fi interpretat într-un diapazon larg. Mai mult decât atât, luând în considerare folosirea unei greve ca o ultimă soluție pentru rezolvarea conflictelor de muncă, abuzul de acest drept nu este exclus, deoarece interesele angajatului sau ale colectivului de salariați pot și, cel mai adesea, nu coincid cu interesele angajatorului. Anume de aceea se propune specificarea acestei norme.

Autorul analizează în detaliu dreptul la autoapărare și formulează o concluzie cu privire la posibilitatea de a folosi acest drept, împreună cu sfera muncii, și în cea a *asigurării sociale, atât prin acțiuni active, cât și prin abținerea sau refuzul de la orice acțiuni care se presupun în cadrul relațiilor existente în sfera asigurării sociale.*

Analizând mecanismele existente de protecție a drepturilor sociale ale omului, este formulată poziția autorului privind necesitatea creării unui mecanism complex pentru a proteja aceste drepturi, care ar include instrumente economice, politice, juridice, administrative și ar permite minimizarea cazurilor de încălcare a drepturilor omului. În ceea ce privește grupa drepturilor constituționale sociale, condiția sporirii eficienței măsurilor aplicate ar trebui să fie o politică socială de stat ce vizează dezvoltarea economiei, îmbunătățirea standardelor materiale de viață ale populației, consolidarea măsurilor de protecție socială a celor vulnerabili [74, p.127; 77, p. 162].

Perfecționarea legislației în sfera relațiilor de drept abordate este posibilă în următoarele domenii: măsuri mai stricte de responsabilitate juridică a angajatorului pentru încălcarea drepturilor de muncă ale angajaților; adoptarea unui șir de măsuri pentru creșterea numărului de locuri de muncă; încurajarea angajatorilor de a spori productivitatea muncii; creșterea nivelului culturii juridice a salariaților, stăpânirea abilităților de autoapărare juridică; asigurarea respectării cerințelor convențiilor și a recomandărilor Organizației Internaționale a Muncii; modificarea paragrafului (2) al articolului 43 din Constituția Republicii Moldova: să fie eliminate cuvintele „pe economie”.

4.3. Perspective de dezvoltare a instanțelor specializate și a organelor cvasijudiciare pentru protecția drepturilor muncii și a altor drepturi sociale

Deoarece în Republica Moldova se înregistrează un număr mare de încălcări ale drepturilor sociale, sunt necesare noi modalități de depistare și protecție a acestora. Instanțele specializate în litigii de muncă pot fi considerate o posibilă modalitate de protecție. În ultimii cincisprezece ani, literatura juridică a dezbătut în mod activ necesitatea formării unei justiții de muncă specializate sub forma instanțelor de muncă. În lucrare, pe baza cercetării lucrărilor savanților-experti în domeniul dreptului constituțional, precum și a dreptului muncii, dreptului procesual civil, a materialelor cauzelor cercetate de instanțele specializate, s-a constatat că interesul față de formele nejudiciare de protecție a drepturilor crește continuu. Acest lucru, în opinia noastră, arată, în primul rând, sporirea nivelului de conștientizare juridică a populației, în al doilea rând, indică asupra realizării implementării principiilor de transparență, deschidere și democrație în examinarea și soluționarea litigiilor referitoare la încălcarea drepturilor cetățenilor.

În alte țări se înregistrează o creștere constantă a numărului de împuterniciri și funcții atribuite de legiuitor tribunalelor și altor organe cvasijudiciare. Acest lucru este condiționat de „absența unei proceduri judiciare stricte, simplitatea și accesibilitatea regulilor, accentul pe rezolvarea promptă și eficientă a litigiilor, de preferință prin intermediul unui acord amiabil al părților” [74, p. 120].

Experiența altor state, desigur, prezintă interes din punctul de vedere al procedurii de examinare a litigiilor, impunerea de taxe la plata cheltuielilor legate de examinarea litigiului, și

merită să fie studiate modalitățile de identificare a experților implicați în soluționarea litigiului extrajudiciar în cadrul organelor cvasijudiciare.

Nu este nicio îndoială că, pentru sistemul judiciar al Republicii Moldova, copierea experienței instanțelor cvasijudiciare este acceptabilă numai ținând cont de practica procedurilor extrajudiciare existente pentru soluționarea litigiilor.

Cu toate acestea, este clar că procedurile propuse sunt mai potrivite pentru soluționarea litigiilor care decurg din încălcarea dreptului constituțional la muncă, dreptului la odihnă, la protecția muncii etc., condiționate de procesul de muncă și legate de raporturile de muncă. Totuși, nu trebuie să uităm că drepturile sociale au specificitatea lor în ceea ce privește protecția juridică a acestora (imposibilitatea de a pronunța hotărâri judecătorești asupra unui număr de cazuri, de exemplu, de angajare a șomerilor, de asigurare a dreptului la locuință etc.), de aceea procedurile cvasijudiciare în această secțiune prezintă de asemenea un anumit interes.

În ceea ce privește alte grupe de drepturi constituționale sociale, pare să fie suficientă și eficientă o abordare tradițională a protecției și asigurării lor (metodele de protecție judiciară și administrativă)

4.4. Controlul public și participarea societății civile la protecția și monitorizarea respectării drepturilor sociale

În conformitate cu Legea Republicii Moldova № 837 din 17.05.1996 cu privire la asociațiile obștești, cu modificările și completările ulterioare [36], scopul creării unor organizații nonprofit, independente de autoritățile publice, este realizarea protecției civile, economice, sociale, culturale și a altor drepturi și libertăți legale, dezvoltarea activității civice. Pe lângă prevederea constituțională privind dreptul de a se asocia în partide și alte organizații social-politice [41, art. 41], precum și dreptul de a întemeia și a se afilia la sindicate [41, art. 42], în Republica Moldova există posibilitatea consacrată în mod legal de a crea structuri publice care se ocupă de protecția drepturilor omului, inclusiv a drepturilor sociale. Alături de lista destul de extinsă a metodelor și mecanismelor de protecție a drepturilor sociale, actualmente se dezvoltă destul de activ mecanismele și metodele nestatale ale unei astfel de protecții. Lucrarea de față analizează cele mai eficiente, după părerea noastră, precum și cele mai promițătoare modalități de protecție a drepturilor sociale din punctul de vedere al reglementării legale.

Investigând instituția juridică a ombudsmanului [35, 58], autorul ajunge la concluzia că *activitatea sa poate fi considerată o măsură suplimentară de protecție judiciară în sistemul mecanismelor statale de protecție.*

În ceea ce privește participarea instituțiilor societății civile la protecția drepturilor sociale ale omului, luând în considerare diversitatea acestora și funcțiile lor, este posibilă repartizarea lor în două grupe: instituții specializate ale societății civile (sindicate, societăți ale invalizilor, asociații patronale etc.) și instituții nespecializate (toate ONG-urile, inclusiv cele internaționale). Criteriul de distincție între organizații este existența unui așa-numit subiect special de drept, de exemplu, protecția drepturile muncii și celor sociale ale membrilor sindicatelor.

Având în vedere adoptarea unui număr semnificativ de acte internaționale ce reglementează relațiile de muncă, ele nu pot fi numite universale și generale în virtutea caracterului lor de recomandare (norme-model) sau din cauza că nu au fost acceptate (semnate, ratificate) de statele respective.

Analiza normelor actelor internaționale în domeniul reglementării muncii și a relațiilor sociale confirmă necesitatea împrumutării de la actele relevante ale dreptului internațional al muncii a celor mai progresiste norme, care sunt în interesul individului și care permit realizarea tuturor drepturilor și libertăților muncii, consacrate în Constituția Republicii Moldova.

Fiind în acord cu opinia savanților-specialiști în jurisprudență, constatăm că eficacitatea și realizarea garanțiilor juridice depinde de maturitatea societății civile, de reprezentarea în organele guvernamentale, de dexteritatea în adoptarea și discutarea chestiunilor problematice ale drepturilor constituționale ale omului.

Astfel, pentru a asigura realitatea și îndeplinirea socială a normelor institutului drepturilor constituționale sociale ale cetățenilor, este necesar un mecanism coerent de garantare. Acest mecanism ar trebui, în opinia noastră, să combine conținutul normelor juridice care reflectă maxim relațiile sociale moderne, ținând seama de situația economică a statului și de perspectivele dezvoltării relațiilor în sfera socială.

Totodată, recunoscând caracterul absolut al normelor constituționale privind drepturile omului, obligațiile statului legate de protecția lor, trebuie să se ia în considerare voința subiectului însuși în ceea ce privește aplicarea unei anumite metode de protecție sau de punere în aplicare a garanțiilor legale.

4.5. Standardele europene privind drepturile sociale. Practica Curții Europene a Drepturilor Omului în lumina influenței acesteia asupra asigurării și protecției drepturilor sociale ale omului la nivel național

Reglementarea juridică internațională ca una dintre manifestările proceselor de globalizare și integrare în lume se reflectă în normele elaborate la nivel internațional, majoritatea acestora putând fi considerate standarde pentru reglementarea juridică a relațiilor sociale și de muncă.

În majoritatea statelor se acordă prioritate normelor dreptului internațional, care contribuie la unificarea în reglementarea relațiilor de muncă și celor sociale, ceea ce ar trebui să contribuie, respectiv, la creșterea nivelului de protecție juridică a intereselor individului.

În acest sens, profesorul V. Popa, considerând Constituția Republicii Moldova drept un act fundamental, a subliniat statutul statului ca subiect al dreptului internațional și necesitatea de a construi relații cu alți subiecți „ținând cont de principiul respectării Cartei Organizației Națiunilor Unite, precum și de tratatele la care este parte” [19, p. 25].

Analiza efectuată a normelor actelor internaționale în domeniul reglementării muncii și relațiilor sociale confirmă necesitatea preluării din actele corespunzătoare ale dreptului internațional al muncii a celor mai progresive norme, care sunt în interesul omului și care permit realizarea tuturor drepturilor și libertăților muncii, consacrate în Constituția Republicii Moldova.

În conformitate cu prevederile Acordului de asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele-membre ale acestora din 27 iunie 2014, părțile se angajează să consolideze dialogul și cooperarea în domeniul social, în special privind „promovarea Agendei privind munca decentă a Organizației Internaționale a Muncii, politica privind ocuparea forței de muncă, sănătatea și securitatea la locul de muncă, dialogul social, protecția socială, incluziunea socială, egalitatea de șanse între femei și bărbați, combaterea practicilor de discriminare și drepturile sociale, contribuind astfel la promovarea unui număr sporit de locuri de muncă și de o calitate mai bună, la reducerea sărăciei, la consolidarea coeziunii sociale, la dezvoltarea durabilă și la îmbunătățirea calității vieții” [55, art. 31].

O atenție deosebită în lucrare este acordată analizei juridice a Convenției Europene a Drepturilor Omului în privința posibilității cetățenilor de a solicita protecție Curții Europene a Drepturilor Omului. În plus față de funcția de restabilire a dreptului încălcat, o astfel de adresare poate fi considerată un fel de element de legiferare: „Individul, exercitându-și dreptul la protecție prin adresare la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, este implicat indirect în «corectarea lacunelor din sistemul intern de protecție a drepturilor omului»” [69, p. 87].

Deși Convenția Europeană a Drepturilor Omului practic nu conține norme care țin direct de drepturile sociale ale omului, iar în conformitate cu art. 34 din Convenție instanța judecă plângerile legate de încălcarea drepturilor garantate prin Convenție și protocoalele sale, în alte cazuri plângerile fiind respinse [28], în lucrare sunt analizate un șir de cazuri de plângeri la Curtea Europeană a Drepturilor Omului împotriva Republicii Moldova, precum și împotriva altor state, atunci când au existat cazuri de încălcare indirectă a drepturilor sociale [20, 31].

Adoptarea unei decizii de către CEDO în virtutea consecințelor pentru stat ar trebui privită ca una dintre modalitățile de înlăturare a lacunelor din legislație și, după cum subliniază

V. Zaporojan, „pentru Republica Moldova, excluderea neconstituționalității este o modalitate indirectă de acces al unei persoane la justiția constituțională” [32, p. 19].

Având în vedere cele de mai sus, considerăm oportună *revizuirea conținutului Convenției Europene a Drepturilor Omului în ceea ce privește adoptarea unui protocol adițional privind protecția drepturilor sociale ale omului*, care va spori nivelul de protecție juridică a cetățenilor statelor-membre ale Consiliului Europei și va contribui la perfecționarea legislației naționale.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Ca urmare a unui studiu sistemic, cuprinzător și comparativ al drepturilor constituționale sociale ale omului și cetățeanului în Republica Moldova, formulăm următoarele **concluzii**.

Rezultatele principal noi care au fost obținute în urma investigațiilor au contribuit la elaborarea unei direcții științifice calitativ noi în știința dreptului constituțional din Republica Moldova – *drepturile sociale ale omului și cetățeanului ca o categorie de drept constituțional, având în calitate de bază cercetarea* drepturilor sociale ale omului, în toate etapele dezvoltării statului și dreptului, au atras atenția cercetătorilor în domeniul științelor juridice, precum și în alte domenii ale cunoașterii umanitare. Ca urmare a analizei premiselor de consolidare normativă a drepturilor sociale la nivelul legislației naționale a Republicii Moldova și al dreptului internațional, precum și a surselor din literatura juridică, devine clar că până în prezent, în jurisprudență, nu există o unitate de opinii cu privire la locul drepturilor sociale în sistemul drepturilor omului. Cu toate acestea, majoritatea oamenilor de știință susțin existența specificului și particularităților acestui șir de drepturi, condiționate de o serie de caracteristici subiective și obiective. Unul dintre cei mai importanți factori ce influențează dezvoltarea legislației naționale privind drepturile sociale ale omului și cetățeanului este reglementarea de drept internațional a relațiilor în cauză, precum și posibilitatea de protejare în cadrul organismelor internaționale a drepturilor sociale încălcate [77, c. 162].

Specificând locul drepturilor sociale ca o grupă independent de drepturi în sistemul drepturilor omului, autorul acordă atenție reglementării juridice internaționale a drepturilor sociale, explorând caracteristicile sale din perspectiva asigurării unor garanții și protecției drepturilor sociale prin Constituția Republicii Moldova. Vorbind despre aplicarea normelor dreptului internațional în domeniul reglementării drepturilor sociale ale omului, este necesar să se țină cont de faptul că normele dreptului internațional creează drepturi și îndatoriri numai pentru subiecții de drept internațional. Organele puterii și ale administrației de stat, precum și funcționarii care le reprezintă, acționează în numele statului în relațiile apărute atunci când cetățeanul își realizează drepturile în domeniul muncii, al protecției sociale și al asigurării sociale [75, c. 105].

Prin urmare, definitoriu în analiza dreptului internațional în acest aspect este faptul că realizarea obligațiilor internaționale la nivel național are loc prin introducerea normelor de drept internațional în dreptul intern prin implementare. În condițiile actuale, implementarea este considerată o metodă optimă și rațională, care le asigură statelor atingerea obiectivelor prin încorporarea normelor internaționale în dreptul intern și asigurarea conformității acestora cu principiile și normele dreptului internațional recunoscute universal, inclusiv protecția drepturilor omului (În: *Нормы международного права как составляющая механизма обеспечения конституционного права на труд В: Revista de studii si cercetari juridice (Кишинэу, Молдова). 2008, № 1-2, c. 103-11. (ISSN 1875-2014))*).

Multe aspecte legate de realizarea și definirea mecanismelor și modalităților de protecție a drepturilor sociale se datorează conținutului acestui concept. Definirea drepturilor sociale propusă în acest studiu, în opinia noastră, reflectă pe deplin conținutul și caracteristicile acestei grupe de drepturi ale omului.

Ținând cont de faptul că eficacitatea normelor de drept, inclusiv în ceea ce privește asigurarea drepturilor sociale ale omului, se manifestă și în posibilitatea protecției lor în timp util, în lucrare s-a acordat o atenție deosebită modalităților de protecție a drepturilor încălcate,

fiind formulate propuneri privind îmbunătățirea reglementării juridice a relațiilor în acest domeniu [76, c. 308].

Drepturile sociale au specificitate în ceea ce privește protecția lor juridică (imposibilitatea emiterii deciziilor judecătorești în unele cazuri, cum ar fi angajarea șomerilor, asigurarea dreptului la locuință etc.), de aceea procedurile cvasijudiciare, care sunt utilizate în majoritatea cazurilor pentru protecția drepturilor muncii și a ocupării forței de muncă, precum și a drepturilor colective de muncă, prezintă un anumit interes și în protecția celorlalte drepturi sociale, cum ar fi dreptul la asigurare socială, dreptul la un standard adecvat de viață, dreptul la ocrotirea sănătății. În ceea ce privește celelalte grupe de drepturi constituționale sociale, se consideră suficientă și eficientă abordarea tradițională de protecție și asigurare a acestora (mijloace judiciare și administrative de protecție) (В: *Защита прав трудящихся-мигрантов в практике Европейского суда по правам человека.* (În: *Policy and Practice of Migration regulation in the Context of Modern Challenges. International Scientific Conference, Tiraspol, 27 January 2017 – Chisinau: International Organization for Migration, Mission to Moldova, 2017, c. 185-189).*

Nu există nicio îndoială că justiția specializată în domeniul muncii este o modalitate mai eficientă de soluționare a litigiilor de muncă, care este populară în multe țări. Totuși, atunci când se preia experiența străină, este necesar să se țină seama de tradițiile stabilite în procedurile judiciare, precum și de nivelul de dezvoltare a parteneriatului social și a potențialului de personal al sistemului de drept al țării. În același timp, este necesar de menționat și eficacitatea economică a existenței unei justiții specializate a muncii [74, c. 122].

Legislația în vigoare oferă ombudsmanului dreptul de a prezenta recomandări Parlamentului Republicii Moldova sau Guvernului Republicii Moldova cu privire la îmbunătățirea legislației în domeniul asigurării drepturilor și libertăților omului, însă în vederea asigurării garanțiilor activității sale și ținând seama de principiul transparenței și deschiderii în abordarea problemelor legate de drepturile omului, considerăm că este necesar de acordat avocatului parlamentar dreptul la inițiativă legislativă cu privire la aspectele legate de asigurarea și protecția drepturilor omului.

Eficacitatea acestei instituții se realizează, desigur, prin axarea pe asigurarea protecției drepturilor și libertăților omului. În același timp, ombudsmanii sunt obligați să lucreze în strânsă relație cu alte instituții de protecție a drepturilor omului, deoarece cu cât mai multe modalități de apărare a drepturilor omului există într-un stat, cu atât mai umană este societatea. În acest sens, instituția ombudsmanului ar trebui privită ca o modalitate suplimentară de protecție juridică în sistemul mecanismelor de stat care efectuează această activitate.

La studierea drepturilor sociale ale omului și cetățeanului este definitorie abordarea lor prin prisma politicii de stat, care țintește construirea unui stat social, ce ar oferi fiecăruia o oportunitate reală de a-și realiza drepturile sociale, precum și furnizarea mijloacelor eficiente de protecție a lor în caz de încălcare. Doar o abordare complexă, luând în considerare nivelul de dezvoltare a economiei, starea societății civile în stat, stabilitatea politică, va permite obținerea unui echilibru rezonabil între volumul declarat al drepturilor sociale și implementarea reală a acestora [68, c. 25].

Pe baza cercetării efectuate și analizei legislației în vigoare ce reglementează drepturile sociale ale omului și cetățeanului, au fost identificate unele probleme în domeniul de drept, precum și o reglementare mai puțin eficientă a relațiilor juridice emergente. Recomandările științifice prezentate vor ajuta, în opinia noastră, la eliminarea lacunelor și, dacă vor fi luate în considerare de legiuitor, vor servi ca un mecanism eficient de realizare a funcțiilor de protecție și de garantare ale legislației constituționale din Republicii Moldova. Concluziile și propunerile prezentate în lucrare au fost publicate de autor într-o serie de lucrări științifice și metodologice.

Recomandări științifice:

1. La abordarea legislației constituționale în calitate de instrument principal în mecanismul de protecție a drepturilor sociale ale omului, se propune consolidarea constituțională a caracteristicii Republicii Moldova ca stat social, în scopul creșterii garanției drepturilor sociale

în țara noastră (În: *Социальные права человека и гражданина в Республике Молдова. Монография. Кишинэу: Типография Centrală, 2018. 328 с. (ISBN 978-9975-53-947-0).*

2. Definirea propusă a conceptului de „drepturi sociale”, coroborată cu clasificarea elaborată a principiilor de asigurare a drepturilor sociale, poate fi utilizată pentru perfecționarea elementelor juridice ale mecanismului de realizare a politicii sociale a statului. (În: *Об условиях формирования социального государства. In: In honorem Andrei Smochina. Studii de drept național. Chisinau: Institutul de Istorie, Stat și drept al AȘM, 2013, p.259 – 269. (ISBN 978-995-4078-9-2).*

3. În realizarea cercetării în domeniul drepturilor omului, este important faptul că anume drepturile sociale și posibilitatea exercitării acestora, asigurate și, în unele cazuri, garantate de stat, permit crearea condițiilor de viață favorabile prin stabilirea normativă a standardelor minime în domeniile muncii, ocupării forței de muncă, asigurării sociale și protecției sociale. (În *Enlargement of social security as one of the practices of the International Labour Organization. B: International Scientific Review of the Problems and Prospects of Modern Science and Education (Boston, USA). № 19 (29). 2016, p. 37-41. (ISSN 2410-275X).*

4. Consolidarea constituțională a drepturilor sociale impune statului, în persoana organelor sale, obligația de a garanta alocarea mijloacelor bănești atât prin crearea de fonduri extrabugetare, cât și prin credite directe din buget, ceea ce subliniază importanța acestei grupe de drepturi. (În *Политика в сфере занятости населения в системе гарантий конституционного права на социальную защиту: опыт Молдовы и зарубежных стран. B: Studii juridice universitare. 2018, Nr. 1-2).*

5. Interconectarea strânsă și interdependența drepturilor personale (civile) și politice cu drepturile sociale ne permite să concluzionăm că este necesară o abordare complexă a consolidării și protecției lor normative. Realizarea acestor drepturi are loc în cadrul funcției sociale a statului prin mecanisme de asigurare și protecție a acestei grupe de drepturi. Posibilitatea de realizare a drepturilor sociale în unele cazuri se datorează existenței drepturilor civile și politice. (În *Social protection of migrant workers and UN sustainable development goals. B: Economic, political and legal issues of international relations (Bratislava, Czech Republic). 2018, № 1. (ISBN 978-8-80-225-4506-8)*

6. Majoritatea normelor ce reglementează drepturile sociale ale omului au un caracter de garanție, ceea ce implică îmbunătățirea sistemului de protecție socială, cu menținerea garanțiilor sociale minime. În același timp, în anumite cazuri, sunt avute în vedere măsuri suplimentare pentru stabilizarea domeniului drepturilor sociale, de exemplu prin indexarea sumelor monetare plătite ca pensii, indemnizații etc. (B: *Нормирование рабочего времени и времени отдыха в системе конституционных гарантий охраны труда. B: Studii juridice universitare. Nr. 1-2 Anul IX. 2017, c. 259-269. (ISSN 1857- 4122).*

7. Este necesar să se dezvolte și să se adopte la nivel legislativ standarde sociale minime de stat, adică cerințe privind volumul și calitatea serviciilor sociale, comune tuturor entităților care prestează aceste servicii, în vederea asigurării drepturilor sociale constituționale ale omului și cetățeanului în Republica Moldova. Pe baza analizei juridice efectuate, se definește noțiunea de „standarde ale drepturilor sociale”. Se atrage atenția asupra importanței normelor dreptului internațional în identificarea volumului de garanții și avantaje, precum și asupra stabilirii garanțiilor de acordare a asistenței sociale și a asigurării sociale. (În *Закрепление права на социальную защиту и социальное обеспечение в Европейской социальной хартии. B: Materiale ale conferinței științifico-practice Internațional „Conceptul statului de drept în Moldova și Ucraina, în contextul proceselor de Eurointegrare”. 4-5 ноября 2016 г. Кишинев: Tipogr. Cetatea de Sus, c.64-68. (ISBN 978-9975-3078-1-9)*

8. În calitate de subiect al inițiativei legislative se propun subiecții parteneriatului social privind protecția socială a cetățenilor. (În *Rolul sindicatelor contemporane in dezvoltarea relatiilor e parteneriat in sfera muncii. În: Material conf.intern.stiintifico-practice „Dezvoltarea umana: Impactul proceselor de transformarea societatii Moldovei”. Chisinau, 15 mai, 2007, c. 111-114. (ISBN 978-9975-64-073-2).*

9. Autorul propune abordarea mecanismului de realizare a drepturilor sociale ale omului ca un șir de mijloace și modalități de implementare a drepturilor sociale, aplicate de către subiecți pe baza normelor de drept, precum și acțiuni specifice ale persoanelor autorizate de stat, care intră în relații juridice pentru a asigura implementarea lor. (În *Социальные права человека и гражданина в Республике Молдова*, c.99-118)

10. Ca garanții juridice pentru protecția drepturilor sociale trebuie să se ia în considerare acțiunile care să asigure protecția acestora împotriva oricăror infracțiuni, precum și existența în legislație a unei game largi de norme de diferențiere, ce reglementează posibilitățile exercitării drepturilor subiective în sfera socială de către un număr maxim de persoane. Având în vedere cele de mai sus, se propune completarea clasificării garanțiilor juridice în garanții constituționale și garanții sectoriale cu dispozițiile legale generale, bazate pe normele dreptului internațional. (În *Activities of the International Labour Organization for the protection of social and labour rights of persons with limited physical capacities. B: European Science and Technology. Materials the XIII international research and practice conference April 20-21/2016*, 2016, p. 252-257. (ISBN 978-3-941352-62-9).

11. Pentru a asigura garanțiile constituționale și legale pentru realizarea drepturilor sociale ale omului și cetățeanului, în acest studiu sunt formulate **propuneri** de modificare a unor dispoziții constituționale, precum și de îmbunătățire a unui șir de legi adoptate, pentru a asigura drepturile constituționale sociale în reglementarea raporturilor de muncă, de pensii și altele. Propunerile formulate au caracter constituțional și legal, deoarece sunt menite să asigure supremația Constituției Republicii Moldova și creșterea nivelului de garantare a drepturilor și libertăților omului. (În *Răspunderea juridică contravențională pentru Încălcarea regulilor de protecție a muncii*. În *Сб. материалов международной научно-практической конференции "Наука, образование, культура"*, 9 февраля 2018. Комрат: Типogr. A&V Poligraf, 2018, c. 156-161. (ISBN 978-9975-83-056-0))

În primul rând, se propune introducerea mai multor amendamente la Constituția Republicii Moldova.

Se propune să se precizeze formularea alineatului (3) al articolului 1 din Legea fundamentală [41] după cum urmează: „Republica Moldova este un stat democratic, de drept, **social**, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.

Alineatul (1) al articolului 36 al Constituției Republicii Moldova de reformulat după cum urmează: „Dreptul la ocrotirea sănătății **și la îngrijirea medicală** este garantat”.

Alineatul (1) al articolului 45 din Constituția Republicii Moldova să fie redactat după cum urmează: „Dreptul la grevă este recunoscut. Grevele pot fi declanșate numai în scopul apărării intereselor profesionale, **drepturilor economice și sociale** ale salariaților”.

Alineatul (2) al articolului 43 din Constituția Republicii Moldova: cuvintele „pe economie” să fie eliminate și alineatul să fie formulat după cum urmează: „Salariații au dreptul la protecția muncii. Măsurile de protecție privesc securitatea și igiena muncii, regimul de muncă al femeilor și al tinerilor, instituirea unui salariu minim, repausul săptămânal, concediul de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele, precum și alte situații specifice”.

Sugestiile autorului pentru modificarea și completarea unor acte legislative ale legislației sectoriale se datorează, în primul rând, faptului că garantarea drepturilor constituționale, pe lângă Constituția Republicii Moldova, sunt cuprinse în normele legilor adoptate în anumite domenii de reglementare juridică. Constituția Republicii Moldova servește ca un act normativ fundamental, ce stabilește bazele reglementării juridice a raporturilor sociale, inclusiv reglementarea unuia dintre drepturile sociale – dreptul la muncă. În urma cercetării efectuate, pare a fi oportun să se introducă modificări și completări la Codul muncii al Republicii Moldova [72]. Articolul 52 din CM al RM ar trebui să fie reformulat după cum urmează: „Clauza de mobilitate ca o condiție a contractului înseamnă capacitatea angajatorului de a utiliza angajatul pentru o muncă **în conformitate cu un contract de muncă**, care prin natura sa nu presupune un loc stabil de muncă în cadrul aceleiași unități”.

În textul lit. f) a articolului 55 din CM al RM se propune a exclude specificarea privind încheierea contractelor de muncă cu persoanele pensionate „pe o perioadă de până la 2 ani”, deoarece în virtutea principiului constituțional al nediscriminării în ocuparea forței de muncă, inclusiv discriminarea pe motive de vârstă, orice restricții în drepturile de muncă ce nu au legătură cu calitățile profesionale ale angajatului nu sunt permise [72].

Textul de la litera m) a articolului 5 din CM al Republicii Moldova, după cuvintele „asigurarea dreptului fiecărui salariat la apărarea”, se va completa cu cuvintele: „**și la autoapărarea**” și mai departe după text. La litera e) alin. 2 din art. 183 CM al RM, după cuvintele „fără scoatere din activitate” se adaugă cuvintele „**la trimiterea angajatorului**”.

O serie de modificări și completări sunt, de asemenea, aduse în legislația ce reglementează dreptul la asigurare socială, servicii sociale, asistență socială. Alineatul 1 al articolului 2 din Legea Republicii Moldova № 156 din 14.10.1998 privind sistemul public de pensii [34] se propune a fi modificat după cum urmează: „**Cetățenii Republicii Moldova au dreptul la asigurare cu pensie în conformitate cu legislația Republicii Moldova**”. A completa această lege (articolul 2) cu alineatul 2: „**Străinii și apatrizii care locuiesc permanent pe teritoriul Republicii Moldova au dreptul la asigurare cu pensie în aceeași măsură cu cetățenii Republicii Moldova, dacă legislația și tratatele internaționale nu prevăd altfel**”. Alineatele 2 și 3 vor deveni, respectiv, 3 și 4.

Articolul 3 „Principiile asistenței sociale” din Legea asistenței sociale nr. 547 din 25.12.2003 va fi completat cu o serie de prevederi, și anume: litera **g) direcționarea acordării asistenței sociale persoanelor, ținând cont de nevoile lor individuale**; litera **h) diferențierea la determinarea mărimii și tipurilor de asistență**; litera **i) complexitatea asistenței sociale (acordarea asistenței monetare, în natură, asistență sub formă de servicii și beneficii)**; litera **j) accesibilitatea cererii de asistență socială**.

Articolul 2 „Scopurile legii” din Legea asistenței sociale № 547 din 25.12.2003 a Republicii Moldova să fie modificat în următoarea formulare: „Prezenta lege are drept scop determinarea principiilor și obiectivelor asistenței sociale, **neadmiterea scăderii nivelului de trai al persoanelor nevoiașe**, stabilirea dreptului la asistență socială, prestațiilor și serviciilor de asistență socială, beneficiarilor acestora, precum și a cerințelor față de personalul din sistemul de asistență socială”. Astfel, este concretizată prevederea constituțională privind datoria statului de a lua măsuri pentru a asigura un nivel de trai decent oricărei persoane [41, art. 47)].

Alineatul (2) al articolului 17 „Dreptul la asigurarea sănătății” din Legea ocrotirii sănătății № 411-XIII din 28.03.1995 a Republicii Moldova se va modifica în următoarea redacție: „Acest drept este asigurat prin păstrarea fondului genetic al țării, prin crearea condițiilor **sănătoase și sigure** de viață și de muncă, **educația și instruirea cetățenilor**, prin garantarea unei asistențe medicale calificate, acordate în conformitate cu exigențele medicinei moderne, **prin producerea și vânzarea medicamentelor calitative, sigure și accesibile**, precum și prin apărarea juridică a dreptului la ocrotirea sănătății și la repararea prejudiciului cauzat sănătății”. Prezenta propunere vizează realizarea garanțiilor constituționale ale dreptului la protecția a sănătății [41, art. 36)].

Deoarece mecanismele de protecție a drepturilor sociale implică o complexitate în reglementarea juridică, la abordarea problemelor de protecție a drepturilor sociale au fost formulate unele propuneri de modificare a legislației în vigoare în ceea ce privește reglementarea utilizării mecanismelor de apărare. Esența și natura juridică a medierii și mijlocirii în soluționarea litigiilor colective de muncă sunt aceleași. Prin urmare, forma unică de protecție și de procedură, în opinia noastră, ar trebui să fie soluționată uniform. În Legea Republicii Moldova nr. 137 cu privire la mediere din 03.07.2015 se propune să se stipuleze faptul că procedura de mediere se aplică la examinarea și soluționarea litigiilor care decurg din raporturile de muncă, inclusiv cele colective, cu specificațiile stabilite de legislația muncii.

Se propune completarea Codului muncii al Republicii Moldova cu articolul 348¹ [72] în următoarea redacție: „**Articolul 348¹. Formele și mijloacele de protecție a drepturilor de muncă ale salariaților.**

(1) Fiecare salariat are dreptul de a-și proteja drepturile de muncă prin orice mijloace legale.

(2) Formele de protecție a drepturilor de muncă și a intereselor legitime ale salariaților sunt:

- a) negocierea;**
- c) autoapărarea;**
- c) medierea (mijlocirea);**
- d) soluționarea litigiilor individuale de muncă în Comisia pentru litigiile de muncă;**
- e) soluționarea litigiului de muncă în arbitrajul de muncă;**
- f) protecția administrativă;**
- g) protecția judiciară”.**

Se propune completarea Codului muncii al Republicii Moldova, în vederea creșterii eficienței soluționării conflictelor de muncă în Comisia de conciliere, inclusiv: stabilirea obligației părților litigiului de muncă de a prezenta comisiei de conciliere documentele și alte date necesare pentru soluționarea litigiului, precum și termenul de prezentare a acestora; competența comisiei de conciliere de a examina litigiul de muncă numai în componență deplină; luarea deciziei comisiei de conciliere cu majoritatea calificată a voturilor membrilor fiecărei părți.

BIBLIOGRAFIE

În limbile română, rusă și engleză

1. Arseni Alexandru. Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova. Chișinău: Tipografia «Euro-Press», 2000. 214 p.
2. Atun R., Richardson E., Shishkin S. et al. Moldova: Health system review. In: Health Systems in Transition, 2008; nr. 10(5), p. 1–138.
3. Avornic Gheorghe. Teoria generală a dreptului. Chișinău, 2004. 656 p.
4. Avornic Gheorghe. Tratat de Teoria generală a statului și dreptului. Vol. 1. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2009./ 440 p.
5. Balmuș Victor. Cu privire la natura juridică a contractului normativ. In: Revista Națională de Drept (Publicație periodică științifico-practică), 2009, nr. 7 (106), p. 7-15.
6. Baza de date a hotărârilor Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție [online]. http://jurisprudenta.csj.md/db_col_civil.php (accesat la 15.01.2018).
7. Boișteanu Eduard. Fundamente teoretico-practice privind instituția juridică a parteneriatului social în sfera muncii. Autoref. tezei de dr. hab. în drept. Chișinău, 2015. 47 p.
8. Cârnaț T. Drept constituțional. Chișinău: Print-Caro, 2010. 513 p.
9. Cârnaț T., Cârnaț M. Protecția juridică a drepturilor omului. Chișinău: Reclama, 2006. 380 p.
10. Cobăneanu Sergiu, Agachi Svetlana. Dreptul constituțional al țărilor străine. Chișinău, 2004. 280 p.
11. Constituția Republicii Moldova: comentariu / coord. de proiect: Klaus Sollfrank; red.: Nina Pârțac, Lucia Țurcanu. Комментарий к ст. 47 – И. Крянгэ. Ch.: Arc, Tipogr. „Europress“, 2012. 576 p.
12. Costachi Gheorghe, Guceac Ion. Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003, p. 75-342.
13. Employment Tribunal. Judgment on Withdrawal rule 52 Claimant: Miss R Causer Respondent: Mocap Limited Case no:1800754/2017 6.8; Employment Judge Keevash Date: 21 August 2017. [online] <https://www.gov.uk/courts-tribunals/employment-tribunal> (accesat la 23.12.2017).
14. Guceac I. Curs elementar de drept constituțional. Vol. I. Chișinău: Reclama, 2001. 278 p.
15. Guceac I. Curs elementar de drept constituțional. Vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 496 p.
16. Guceac Ion. Evoluția constituționalismului în Republica Moldova. Chișinău: Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, 2000. 287 p.
17. Guțuleac V. Drept administrativ. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 598 p.
18. Poalelungi Mihai. Obligațiile pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Teză de dr. hab. în drept. Chișinău, 2015. 324 p.
19. Popa V. Procesul autodeterminării Republicii Moldova în stat suveran și independent. Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului. În: Materiale ale mesei rotunde cu participare intern. consacrată aniversării a 65-a de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, 11 dec. 2013 / com. org.: Oleg Balan [et al.]. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014. 482 p.
20. Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2016. Oficiul Avocatul Poporului „Ombudsman”. Chișinău: S. n. (Tipogr. „Elan Poligraf”), 2017. 306 p.
21. Sciuchina N. International legal guarantees of the social security and social protection’s right. In: European Research, 2017, № 7 (30), London, p. 29-36.
22. Smochină A. Istoria universală a statului și dreptului. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2013. 552 p.

23. Smochina A. Formarea sistemului contemporan de drept moldovenesc: etape și modalități de organizare. In: In onorem Andrei Smocina. Chișinău, 2013, p. 100-109.
24. Бешу В. Правовое регулирование экономических прав человека в Республике Молдова. Дисс. доктора права. Кишинэу, 2017. 179 с.
25. Всеобщая Декларация прав человека. Принята резолюцией 217 (III) Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций в Париже 10 декабря 1948 года. [online] <http://www.un.org/ru/universal-declaration-human-rights/> (accesat la 21.11.2017).
26. Генеральная Ассамблея Организации объединенных наций. Право на образование. Доклад Специального докладчика по вопросу о праве на образование. 29 сентября 2017, A/72/496. [online] <http://www.refworld.org.ru/docid/59e5f58d4.html> (accesat la 6.02.2018).
27. Греку И., Греку Р. О некоторых исторических и современных аспектах права собственности. В: Нотариус, 2009, № 4. [online] <http://w.pc-forums.ru/b8588.html> (Accesat la 21.11.2017)
28. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г. и дополнительные протоколы / Сост. В.А. Карташкин, И.А. Ледях. М.: НОРМА, 1996. 330 с.
29. Европейская социальная хартия от 18 октября 1961 г. в редакции от 3 мая 1996 г. [online] www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/035 (Accesat la 4.12.2017).
30. Европейский кодекс социального обеспечения, 16 апреля 1964, ETS/STE nr. 048. [online] <http://www.refworld.org.ru/docid/535e1b654.html> (Accesat la 19.09.2017).
31. Ежегодное заключение Европейского комитета по социальным правам за 2017 год. https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168077ffed (Accesat la 28.01.2018).
32. Запорожан В. Aspecte generale privind ridicarea și aplicarea excepției de neconstituționalitate. În: Revista națională de drept, 2014, nr. 10, p. 19-28.
33. Заключительные замечания по третьему периодическому докладу Республики Молдова (Одобрено Комитетом по экономическим, социальным и культурным правам ООН на 62 заседании (18 сентября – 6 октября 2017 г.)). [online] http://md.one.un.org/content/dam/unct/moldova/docs/CESCR-Concl-Observ-2017-en_ru.pdf (Accesat la 28.01.2018).
34. Закон Республики Молдова о государственной пенсионной системе № 156 от 14.10.1998. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 12.03.2004, nr. 42-44 (247); cu modif. ЗП317 din 22.12.17, MO1-6/05.01.17 art. 24. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 05.01.2018, nr. 1-6 (24). [online] <http://lex.justice.md/ru/373603%20/> (Accesat la 14.11.2016).
35. Закон Республики Молдова о народном адвокате (омбудсмене) №. 52 от 03.04.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 09.05.2014, nr. 110-114 (278), cu modif. ЗП305 din 21.12.17, MO7-17/12.01.18 art. 66. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 12.01.2018, nr. 7-17 (66). [online] <http://lex.justice.md/ru/373754%20/> (Accesat la 7.11.2016).
36. Закон Республики Молдова об общественных объединениях* (*Повторно опубликован на основании Закона № 178-XVI от 20 июля 2007 г., с перенумерацией элементов и соответствующим изменением ссылок.) № 837 от 17.05.1996. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 02.10.2007, nr. 153-156BIS. [online] <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=325424&lang=2> (Accesat la 19.11.2016).
37. История государства и права Республики Молдова: курс лекций. Кишинэу: Изд-во МЭА, 2009. 302 с.
38. История Республики Молдова. С древнейших времён до наших дней. В: Ассоциация учёных Молдовы им. Н. Милеску-Спэтару, изд. 2-е, переработанное и дополненное. Кишинэу: Elan Poligraf, 2002. 360 с.
39. Конституции государств (стран) мира. [online] <http://worldconstitutions.ru/> (Accesat la 28.01.2018).

40. Конституционное право Российской Федерации. Учебник. М.В. Баглай, 6-е изд., изм. и доп. М.: Норма, 2007. 784 с.
41. Конституция Республики Молдова от 29.07.1994, с изм. ЗП185-XVI от 29.06.06, МО106-111/14.07.06 ст.502; ЗП344/25.07.03, МО170/08.08.03 ст.721; ЗП1471 21.11.02, МО169/12.12.02 ст.1294; ЗП1470 21.11.02, МО169/12.12.02 ст.1292; ЗП1469 21.11.02, МО169/12.12.02 ст.1290; ЗП351 12.07.01, МО90/02.08.01 ст.699; ЗП1115-XIV от 05.07.00, МО88/29.07.00; ЗП957-XIII от 19.07.96, МО54/15.08.96 ст.517; Поправка секретариата Парламента МО10 от 20 октября 1994 стр. 2; Поправка секретариата Парламента МО1, от 19 августа 1994, стр. 1. (Преамбула). В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 12.08.1994, nr. 1. [online] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=additional2> (Accesat la 4.11.2017)
42. Костаки Г., Новрузов В. Демократические преобразования общества и власти в переходном периоде. Кишинэу, 2011. 392 с.
43. Кодекс Республики Молдова № 152 от 17.07.2014 об образовании. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 24.10.2014, nr. 319-324 (634). [online] <http://lex.justice.md/ru/355156/> (Accesat la 19.11.2016).
44. Костаки Г.И. Конституционное развитие Молдавской ССР (переработанное и дополненное издание на молдавском языке). Кишинэу, 1981. 360 с.
45. Ливицкая М. Права человека в правовом государстве. Учебное пособие. Кишинэу, 2001. 217 с.
46. Лукашева Е.А. Права человека: Учебник для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. М.: НОРМА, 2003. 573 с.
47. Макили-Алиев К. Влияние международного права прав человека на конституционное право в Азербайджанской Республике, Республике Молдова и Грузии. Дисс. доктора хабилитат права. Кишинэу, 2015. 335 с.
48. Малкоч Л., Барбарошие А. Феномен дискриминации в Республике Молдова: восприятие населением. Сравнительное исследование, Кишинэу, 2015 г. [online] <http://soros.md/publication/fenomenul-discriminarii-moldova-studiu-comparativ>. (Accesat la 5.12.2017)
49. Мальцев Г.В. Социальные основания права. М.: НОРМА, 2007. 800 с.
50. Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря 1966 года [online] http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml (Accesat la 14.11.2016).
51. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года [online] http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml (Accesat la 17.11.2016).
52. Мийон-Дельсоль Ш. Политические идеи XX века. М., 1995. 226 с.
53. Национальная конфедерация профсоюзов Молдовы. Официальный сайт. [online] <http://sindicat.md/chleny-konfederalnogo-komiteta-cnsm-proveli-ocherednoe-zasedanie/> (Accesat la 19.11.2016).
54. Национальная стратегия развития «Молдова–2020», утвержденная законом №. 166 от 11.07.2012, с изменениями от 03.07.2014 В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 30.11.2012, nr. 245-247 (791). [online].<http://lex.justice.md/viewdoc.php> (Accesat la 27.01.2018).
55. Национальный План действий по внедрению Соглашения об ассоциации Республика Молдова – Европейский Союз на период 2014-2016 годы (Официальный монитор Республики Молдова, 2014 г., № 297-309 (851)), с измен., утвержденными Постановлением Правительства Республики Молдова № 713 от 12 октября 2015 г. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 16.10.2015, nr. 281-290(800). (Accesat la 27.01.2018).
56. Отчет № 1104 от 24.06.2016 о деятельности Государственной инспекции труда за 2015 год. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 24.06.2016, nr. 169-183 (1104). [online]

- <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=365543&lang=2> (Accesat la 4.10.2016).
57. Отчет № 868 от 20.06.2014 о деятельности Государственной инспекции труда за 2013 год. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 20.06.2014, nr. 160-166 (868). [online] <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=353484&lang=2> (Accesat la 4.10.2016).
58. Официальный сайт Народного адвоката (омбудсмена) Республики Молдова. [online] <http://www.ombudsman.md/ru/content/istoriya> (Accesat la 7.11.2016).
59. Павленку М. Юридическая защита лиц с ограниченными возможностями против дискриминации: случай Республики Молдова. Дисс. доктора права. Кишинэу, 2016. 205 с.
60. Постановление Конституционного суда Республики Молдова № 20 от 06.06.2017 об исключительном случае неконституционности ст. 7 ч.(17) Закона № 289 от 22 июля 2004 года о пособиях по временной нетрудоспособности и других пособиях социального страхования, а также п. 89 Положения об условиях назначения, порядка исчисления и выплаты пособий по временной нетрудоспособности, утвержденного Постановлением Правительства № 108 от 3 февраля 2005 года (перерасчет пособия социального страхования) (обращение № 39g/2017). В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.07.2017, nr. 244-251 (78)ю [online]. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action> (Accesat la 15.01.2018).
61. Постановление Конституционного суда Республики Молдова № 27 о контроле конституционности ряда законов об изменении условий обеспечения пенсиями и другими социальными выплатами некоторых категорий работников (Обращения 34a/2010, 36a/2010, 19a/2011, 23a/2011) от 20.12.2011. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 06.01.2012, nr. 1-6 (1). [online] <http://lex.justice.md/ru/341776/> (Accesat la 21.11.2017).
62. Постановление Конституционного суда Республики Молдова № 34 от 08.12.2017 г. об исключительном случае неконституционности статьи 87 ч. (1) Трудового кодекса № 154-XV от 28 марта 2003 года (обязательное согласие профсоюзного органа при увольнении) (Обращение № 88g/2017г.) В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2.02.2018, nr. 33–39 (6428–6434). [online] <http://lex.justice.md/ru/341776/> (Accesat la 10.02.2018).
63. Постановление Конституционного суда Республики Молдова № 6 от 09.02.2017 об исключительном случае неконституционности ст.16 ч. (5) Закона № 289 от 22 июля 2004 года о пособиях по временной нетрудоспособности и других пособиях социального страхования, а также п. 49 Положения, утвержденного Постановлением Правительства № 108 от 3 февраля 2005 года (пособие по материнству) (обращение № 100g/2016). В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 31.03.2017, nr. 92-102 (40). [online] <http://lex.justice.md/ru/369630%20/> (Accesat la 15.01.2018).
64. Постановление Правительства Республики Молдова № 944 об утверждении Стратегии развития образования на 2014-2020 годы «Образование-2020» от 14.11.2014. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.11.2014, nr. 345-351 (1014). [online] <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=additional&id=355> (Accesat la 4.11.2017).
65. Постановление Правительства Республики Молдова № 1473 от 30.12.2016 об утверждении Национальной стратегии занятости населения на 2017-2021 годы. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.04.2017, nr. 109-118 (272) (Accesat la 04.10.2017).
66. Права человека. Учебник. 2-е изд., перераб. Отв. ред. Е.А. Лукашева. М.: Норма ИНФРА-М, 2011. 384 с.
67. Райнер А. Понятие «социального сообщества» в праве Европейского Союза. В: Конституционное правосудие и социальное государство. Сборник докладов участников 5-го Международного форума по конституционному правосудию Конституционная юстиция и проблемы формирования социального государства». Москва, 2003, с. 90-96.
68. Смокинэ А.И., Щукина Н.В. Об условиях формирования социального государства. В: In honorem Andrei Smochina. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2013, p. 24-29.

69. Сосна А. Правовые основы реализации конституционного права граждан Республики Молдова на судебную защиту в Европейском Суде по правам человека (сравнительно-правовой анализ). Дисс. доктора права. Кишинэу, 2012. 198 с.
70. Степе К. Curs de drept constituțional / Constantin Stere. Iași, 1905. 296 p.
71. Социально-экономическое положение Республики Молдова в январе-июне 2016 года. [online]
http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Raport_trimestrial/rus/Raport_II_2016_rus.pdf (Accesat la 21.11.2016).
72. Трудовой кодекс Республики Молдова. № 154 от 28.03.2003. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 29.07.2003, nr. 159-162 (648). [online]
<http://lex.justice.md/index.php?action> (Accesat la 20.09.2017).
73. Тэнэеску Е.С. Социальные права в условиях демократических преобразований. В: 20 ani Adoptarea Constituției Republicii Moldova. Conferința Internațională «Rolul Justiției constituționale în protecția valorilor statului de drept». Chișinău, 8-9 septembrie 2014, p. 59-74.
74. Щукина Н. Защита индивидуальных трудовых прав в специализированных (квазисудебных) органах по рассмотрению трудовых споров. В: Buletinul Științific al Universității de Stat «Bogdan Petriceicu Hasdeu» din Cahul, 2016, № 2 (4), p. 119-130.
75. Щукина Н. Нормы международного права как составляющая механизма обеспечения конституционного права на труд. В: Revista de studii si cercetari juridice. 2008, № 1-2, с. 103-114.
76. Щукина Н. Реализация права на социальное обеспечение: перспективы правового регулирования в целях повышения эффективности обслуживания и снижения социальных рисков. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции, посвященной 24-летию КГУ «Наука. Образование. Культура». Комрат, 2015 г., с. 307-310.
77. Щукина Н. Самозащита социальных прав человека и гражданина. Universitatea de Stat «Bogdan Petriceicu Hasdeu» din Cahul. В: Conferința științifică internațională «Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației». 7 iunie 2016. Cahul, 2016, vol. I, p. 160-163.

LISTA PUBLICAȚIILOR ȘTIINȚIFICE ALE AUTORULUI LA TEMA TEZEI

1. Monografii (recomandate spre editare de consiliul științific/senatul instituției acreditate la profilul respectiv)

1.1. Monografii monoautor

1. Щукина Н. Социальные права человека и гражданина в Республике Молдова. Монография. Кишинэу, Tipografia Centrală 2018. 328 с. (17, 2 с/а) ISBN 978-9975-53-947-0
2. Щукина Н. Гарантии защиты конституционного права на труд. Монография. Тирасполь, Полиграфист, 2010, 210 с. (12,5 с/а). УДК 349.22:349.22 (478.9) ББК Х400.321+Х400.321 (4 Мол5) Щ 94

2. Articole în diferite reviste științifice

2.2. în reviste din străinătate recunoscute

1. Sciuchina N. International legal guarantees of the social security and social protection's right. В: European Research (London, Great Britain). 2017, № 7 (30). p. 29-36. (0,8 с/а) ISSN 2410-2873 (Print) ISSN 2542-0763 (Online) UDK 08 E 91 – на английском языке.
2. Sciuchina N. Enlargement of social security as one of the practices of the International Labour Organization. В: International Scientific Review of the Problems and Prospects of Modern Science and Education (Boston, USA). № 19 (29). 2016, p. 37-41. (0, 3 с/а). ISSN 2410-275X UDC 08
3. Sciuchina N. Social protection of migrant workers and UN sustainable development goals. (0, 9 с/а) В: Economic, political and legal issues of international relations (Bratislava, Czech Republic). 2018, № 1, p. 386-398 – на английском языке. ISBN 978-8-80-225-4506-8

4. Sciuchina N., Lisenco V. Right to education: experience of Moldova and Transnistria. B: Kieler Ostrechts- Notizen. Kiel Journal of European Law (Kiel, Germany). 2/2016-1/2017. p. 68-71. (0,3 c/a). ISSN 1439-7935 – на английском языке.

2.3. în reviste din Registrul Național al revistelor de profil, cu indicarea categoriei

5. Щукина Н. Нормы международного права как составляющая механизма обеспечения конституционного права на труд. B: Revista de studii si cercetari juridice (Кишинэу, Молдова). 2008, № 1-2, с. 103-114. (0, 7 c/a). ISSN 1875-2014
6. Sciuchina N. Civil society participation in protecting and monitoring the constitutional social rights' observance. B: Revista Institutului Național al Justiției. 2018, №2 (45), с. 56-60. (0, 6 c/a). ISSN 1857-2405.
7. Щукина Н. Политика в сфере занятости населения в системе гарантий конституционного права на социальную защиту: опыт Молдовы и зарубежных стран. B: Studii juridice universitare. 2018, Nr. 1-2. (0, 7 c/a). (в печати)
8. Щукина Н. Органы организации объединенных наций по правам человека, специальные процедуры ООН и их деятельность по защите социальных прав человека. B: Молдавский журнал международного права и международных отношений. 2018. № 1. (0,6 c/a). (в печати)
9. Щукина Н. The constitutional right to health protection and medical care: the problem of implementation. B: Legea si Viata. 2018. № 9, с. 45-50. (0, 5 c/a) ISSN 1810-309X– на английском языке.
10. Щукина Н., Смокинэ А. Нормирование рабочего времени и времени отдыха в системе конституционных гарантий охраны труда. B: Studii juridice universitare (Кишинэу, Молдова). Nr. 1-2 Anul IX. 2017, с. 259-269. ISSN 1857- 4122 (0,5 c/a).
11. Щукина Н. Система принципов конституционного права в контексте вопросов реализации социальных прав человека и гражданина. B: Buletinul Științific al Universității de Stat «Bogdan Petriceicu Hasdeu din Cahul» (Кагул, Молдова). Științe Sociale. 2017, №. 1 (5), с. 159-170. ISSN 2345-1858 E-ISSN 2345-1890 IBN (https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_revista/117) (0, 5 c/a).
12. Щукина Н., Лысенко В. Права и свободы граждан как критерий формирования гражданского общества и правового государства. B: Studii juridice universitare (Кишинэу, Молдова). Nr. 1-2 Anul IX. 2016, с. 77-91. ISSN 1857-4122 (0,6 c/a).
13. Щукина Н. Защита индивидуальных трудовых прав в специализированных (квазисудебных) органах по рассмотрению трудовых споров. B: Buletinul Științific al Universității de Stat «Bogdan Petriceicu Hasdeu» din Cahul (Кагул, Молдова), 2016, №. 2 (4), p. 119-130. ISSN 2345-1858. E-ISSN 2345-1890. <http://usch.md/seria-stiinte-sociale>. (0,4 c/a).
14. Щукина Н., Шеленга Н. Общие принципы реализации конституционных социальных прав человека. B: Вестник Приднестровского университета (Тирасполь, Молдова). 2017, № 1(55), с. 148-156. ISSN 1857-1158. [3+7/9]:378.4(478-24)(082) В 38 (0,5 c/a).

3. Articole în culegeri științifice

3.1. culegeri internaționale

1. Щукина Н., Смокинэ А. Закрепление права на социальную защиту и социальное обеспечение в Европейской социальной хартии. B: Materiale ale conferinței științifico-practice Internațional „Conceptul statului de drept în Moldova și Ucraina, în contextul proceselor de Eurointegrare”. 4-5 ноября 2016 г. Кишинев: Tipogr. Cetatea de Sus, с.64-68. ISBN 978-9975-3078-1-9. ББК 342.5 (478+477):[327:061.1EU](082)=0 С 64. (0,3 c/a).
2. Щукина Н. Самозащита социальных прав человека и гражданина. Universitatea de stat “Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul. B: Conferința științifică internațională “Perspectivele și problemele integrării în spațiul European al cercetării și educației”. 7 iunie 2016. Cahul:

Universitatea de Stat "B. P. Hașdeu", (Tipogr. "Centrografic"), 2016. p. 160-163. ISBN 978-9975-914-90-1. 978-9975-88-007-7. CZU 082:378.4(478-21)=135.1=111=161.1 P 52(0,3 c/a).

3. Щукина Н. Нормотворческая деятельность ряда международных организаций в сфере регулирования трудовых отношений. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции "Stiinta Juridica universitara in contextual promovarii valorilor Europene" (15-16 октября 2012), Кишинев: ULIM, с. 538-546. ISBN 978-9975-124-29-4 341:378(082)=135.1=161.1(0,4 c/a).

4. Щукина Н. Право на охрану материнства и его реализация как одного из элементов современной системы социальных прав. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции «Университеты 21 века: университетская наука в контексте европейской интеграции – Защита прав человека в контексте европейской интеграции: теория и практика». 18 октября, Кишинев: ULIM, 2013. с. 184 - 192. ISBN 978-9975-101-20-2. 341:378(082)=00 U 56 (0,4 c/a).

3.2. culegeri de lucrări ale conferințelor internaționale

5. Sciuchina N., Lisenco V. Răspunderea juridică contravențională pentru Încălcarea regulilor de protecție a muncii. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции «Наука, образование, культура», посвященной 27-й годовщине образования Комратского государственного университета. 9 февраля 2018. Комрат: Tipogr. A&V Poligraf, 2018, с. 156-161. ISBN 978-9975-83-056-0 CZU 349.2 (0,5 c/a).

6. Щукина Н. Реализация права на социальное обеспечение: перспективы правового регулирования в целях повышения эффективности обслуживания и снижения социальных рисков. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции, посвященной 24 - летию КГУ «Наука. Образование. Культура». Комрат: Tipogr. A&V Poligraf, 2015, с. 307-310. ISBN 978-9975-83-002-7. 082:378.4(478-21)=135.1=111=161.1 H 34 (0,4 c/a).

7. Щукина Н. Право на образование в системе конституционных социальных прав. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции «Вопросы экономической науки и подготовка кадров для народного хозяйства. Рязань: ООО НПЦ Информационные технологии, 2011, с. 165-169. ISBN 978-5-4239-0004-5, ББК 65 В748 (0,3 c/a).

8. Sciuchina N. Rolul sindicatelor contemporane in dezvoltarea relatiilor e parteneriat in sfera muncii. В: Material conf.intern.stiintifico-practice «Dezvoltarea umana: Impactul proceselor de transformarea societatii Moldave». Chisinau, 15 mai, 2007, с. 111-114. ISBN 978-9975-64-073-2. CZU 316.4.42 (478) (082) (0, 25 c/a).

9. Щукина Н. К вопросу об эффективности мер дисциплинарной ответственности в трудовом праве (научная статья). В: Труды Института государства и права Российской академии наук. 2007, № 1. Материалы научно-практической конференции «Проблемы ответственности в сфере труда», Москва, 17 ноября, 2007, с. 80-87. ISBN 5-8339-0080-8, (0, 25 c/a).

3.3. culegeri naționale

10. Щукина Н. Защита прав трудящихся-мигрантов в практике Европейского суда по правам человека. В: Policy and Practice of Migration regulation in the Context of Modern Challenges. International Scientific Conference, Tiraspol, 27 January 2017 – Chisinau: International Organization for Migration, Mission to Moldova, 2017, с. 185-189 (0,6 c/a).

11. Щукина Н., Лысенко В., Защита социальных конституционных прав человека при нарушении правил охраны и защиты труда. Наука, образование, культура: Международная научно-практическая конференция, посвященная 26-ой годовщине Комратского государственного университета, 10 февраля 2017 года: сборник тезисов. Комрат: Tipogr. A&V Poligraf, 2017, с. 232-235. ISBN 978-9975-83-040-9. 082:378(478-21)=135.1=111=161.1 S 85 (0,3 c/a).

12. Смокинэ А., Щукина Н. Об условиях формирования социального государства. In: In honorem Andrei Smochina. Studii de drept național. Chisinau: Institutul de Istorie, Stat și drept al AȘM, 2013, p.259 – 269. ISBN 978-995-4078-9-2 CZU 34+929(082) I-49 (0,5 c/a).

3.4. culegeri de lucrări ale conferințelor naționale

13. Щукина Н. Льготы для детей - инвалидов в системе социального обеспечения. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции «Общество в эпоху перемен: формирование новых правовых и социально-экономических отношений». Тирасполь, 24 апреля 2015. Тирасполь: Tipogr. Tesline, 2015, с. 289 -294. ISBN 978-995-3027-5-3. УДК [33+34+37.0]:378.4 (478-29)(082) O-28 (0,4 c/a).

14. Щукина Н. Салкуцан А. Правовой статус несовершеннолетних в правоотношениях по реализации ими конституционного права на труд. В: Сб. материалов межвузовской научно-практической конференции ТФ МАЭП «Наука – 2014: Приоритетные направления развития». Тирасполь-Москва. 2014: Tipogr. Tesline, с. 172 -184. ISBN 978-995-3027-1-5. ББК 65 33+34+37.0:378. 4(478-21)(082)=135.1=161.1=161.2 (0,5 c/a).

4. Materiale/ teze la forurile științifice

4.1. conferințe internaționale (peste hotare)

1. Sciuchina N. Activities of the International Labour Organization for the protection of social and labour rights of persons with limited physical capacities. В: European Science and Technology (Munich. Germany). Materials the XIII international research and practice conference April 20-21/2016, 2016, p. 252-257. (0, 5 c/a). ISBN 978-3-941352-62-9

2. Щукина Н. Защита социальных прав трудящихся - мигрантов на уровне межправительственных соглашений государств – участников СНГ. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции «Межкультурный диалог и вызовы современности». Орел, РФ, 19-21 апреля 2017. Орел: ОГУ им. И.С. Тургенева, 2017, с. 179-187. ISBN: 978-5-9929-0563-2 УДК 316.4 ББК-60.0 (0,5 c/a).

3. Щукина Н., Шеленга Н. Международные стандарты измерения занятости: правовой анализ. В: Правовые проблемы современности. Материалы всероссийской научно-практической конференции. 25 ноября 2016 г. Моздок: МФ МАЭП, Махачкала, 2016, с. 328-336 ISBN978-5-4242-0491-3 УДК 340 ББК 67 П 68 (0,3 c/a).

4. Щукина Н. О некоторых проблемах ответственности за нарушение законодательства о труде. В: Сб. материалов международной научно-практической конференции «Современные проблемы трудового права и права социального обеспечения» 22 – 23 июня 2006, Беларусь, Минск: Интегралполиграф, с. 207 - 211. ISBN 985-90127-1-7 УДК [349.2+364](043.2) ББК 67.405я43 С56 (0,4 c/a).

5. Щукина Н. Гарантии реализации права на отпуск. В: Научные труды Российской академии юридических наук. Выпуск 6. В трех томах. Том 3. Материалы Международной научно-практической конференции РАЮН «Современное законотворчество: теория и практика», 22-23 декабря 2005 года, Россия, Москва: Юрист, 2006, с. 178-182. ISBN 5-94103-214-5 УДК 34(061.2) ББК 67 Н 34 (0, 4 c/a).

6. Щукина Н. Развитие малого предпринимательства как способ обеспечения занятости населения (тезисы доклада). Материалы II научно-практической конференции «Проблемы развития малого бизнеса», Украина, Харьков – Львов. 2003, с. 60 - 62. (0,2 c/a).

4.2.conferințe internaționale în republic

7. Sciuchina N. Protecția socială și asistenta socială: eficiența reglementării juridice. В: Moldova-Transnistria. Eforturi commune viitor prosper. Chisinau. 2009, с. 79-89. (0, 4 c/a). ISBN 978-9975-4036-8-9 324(478)=161.1=111=135.1 М 87

8. Щукина Н. Реализация права на охрану материнства при заключении гражданско-правовых договоров на выполнение работ и оказание услуг. В: Яковлевские чтения. Сб. материалов международной научной конференции «Традиции и новации в системе

современного права» 12 – 13 февраля 2015 г. Тирасполь: Издательство Приднестровского университета, с. 193-197. УДК 349082) ББК Х022.15я431 я47 (0,3 с/а).

4. 3. conferințe naționale

9. Щукина Н. Реализация принципа добросовестности при заключении договоров на стационарное социальное обслуживание. В: Сборник материалов международной научно-практической конференции «Яковлевские чтения» «Совершенствование законодательства и правоприменения: вопросы теории и практики». Тирасполь: Издательство Приднестровского университета, 2016, с. 217-222. УДК 34(082) ББК Х022.15я431 Я 47 (0,4 с/а).

10. Щукина Н. Социальный диалог на уровне компании (тезисы доклада). Сборник материалов международной научно-практической конференции «Профсоюзы – один из столпов гражданского общества. Субрегиональное сотрудничество профцентров – вклад в улучшение социальной защиты членов профсоюзов» 29 – 30 июня, 2005 г. Кишинев: Tipografia Elan Poligraf, 2005, с.46 – 49. (0,3 с/а).

АННОТАЦИЯ

НАТАЛЬЯ ЩУКИНА. СОЦИАЛЬНЫЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА: КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ, Кишинев, 2019.

Диссертация на соискание ученой степени доктора habilitation права по специализации: 552.01 – Публичное право (Конституционное право), состоит из введения, четырех глав, заключения и библиографии из 480 наименований, 234 страницы основного текста. Научные результаты опубликованы в 1 монографии, 39 научных статьях и в научных докладах.

Ключевые слова: конституционное право, социальные права человека, социальное государство, гарантии защиты социальных прав, конституция, принципы обеспечения социальных прав, механизмы защиты социальных прав человека и гражданина.

Область исследования: конституционное право, международное право прав человека, трудовое право, право социального обеспечения, международное право.

Цель и работы: разработка научно-обоснованных положений, выводов и рекомендаций, направленных на совершенствование конституционно-правовых основ регулирования социальных прав человека в Республике Молдова, обеспечение их гарантированности в нормах отраслевого законодательства, в условиях унификации законодательства и обеспечения принципов становления социального государства.

Задачи исследования: проанализировать теоретико-методологические предпосылки нормативного закрепления и развития правового регулирования социальных прав в Республике Молдова; дать понятие и разработать классификацию социальных прав, конкретизировать их место в системе основных прав и свобод человека и гражданина; раскрыть, основываясь на положениях науки конституционного права содержание основных социальных прав; определить степень допустимости правовых оснований и пределов ограничения социальных прав; выработать практические рекомендации по совершенствованию механизмов реализации и защиты основных социальных прав в Республике Молдова; раскрыть гарантийную функцию конституционного права как основного инструмента в механизме обеспечения и защиты социальных прав человека, наряду с международно-правовыми механизмами и участием институтов гражданского общества в деятельности по защите социальных прав человека.

Научная новизна и оригинальность работы: обусловлена самой постановкой проблемы, и состоит в том, что представленное исследование является комплексным междисциплинарным исследованием применительно к изменившимся экономическим и политическим условиям в Республике Молдова в условиях построения социального государства, социальных прав человека, конституционно-правовых гарантий социальных прав и их соответствия требованиям демократического правового социального государства. Выдвинута и обоснована собственная классификация социальных прав человека как самостоятельной группы прав человека, наряду с экономическими и культурными правами, раскрыты особенности содержания и определено значение социальных прав в современный период времени.

Принципиально новые научные результаты исследования способствовали развитию качественно нового научного направления в науке конституционного права Республики Молдова – *социальные права человека и гражданина как категории конституционного права*, имеющего в основе исследования проблемы реализации и защиты социальных прав; предложены пути их разрешения с учетом закрепления конституционных гарантий в отраслевом законодательстве. **Решением основной научной проблемы** является научное и методологическое обоснование обеспечения правовых гарантий социальных прав, с учетом роли конституционного законодательства в гарантированности и обеспечении социальных прав на современном этапе развития Республики Молдова, что привело к разработке практических инструментов для решения проблем реализации социальных конституционных прав, повышения эффективности применения внутригосударственных и международно-правовых способов их защиты и позволило сформулировать конкретные предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Теоретическая значимость исследования: Полученные результаты исследования составляют базу новых теоретических разработок в области социальных прав человека, основанных на сравнительно-правовом анализе норм конституционного и других отраслей права с учетом международно-правового аспекта регулирования, и могут служить теоретической основой разработки изменений в действующее законодательство Республики Молдова.

Практическая значимость исследования: Практические предложения, содержащиеся в исследовании, могут быть использованы во внутригосударственной правотворческой деятельности при определении основных направлений государственной социальной политики, а также при подготовке международных правовых документов, более эффективном применении конституционных гарантий и существующих способов и методов защиты социальных прав человека, стали основой для разработанного автором курса «Сравнительное социальное право», а также результаты исследований следует использовать при разработке курсов университетского и пост-университетского юридического образования.

Внедрение научных результатов: результаты, общие выводы и рекомендации исследования опубликованы в научных статьях различных профильных журналов, представлены в качестве докладов на национальных и международных конференциях, а также успешно используются при преподавании учебных курсов по правовым дисциплинам.

ADNOTARE

Natalia Sciuchina. „Drepturile sociale ale omului și cetățeanului în Republica Moldova: garanții constituționale”. Teză de doctor habilitat în drept. Specialitatea 552.01 – Drept constituțional. Chișinău, 2019

Structura tezei. Teza cuprinde adnotare în limbile română, rusă și engleză, introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 480 de referințe, 234 pagini de text de bază. Rezultatele științifice sunt publicate în 1 monografie, 39 de articole științifice și în rapoarte științifice.

Cuvinte cheie: drept constituțional, drepturi sociale ale omului, stat social, garanții de protecție a drepturilor sociale, constituție, principii ale asigurării drepturilor sociale, mecanisme de protecție a drepturilor sociale ale omului și cetățeanului.

Domeniul de cercetare: dreptul constituțional, dreptul internațional în domeniul drepturilor omului, dreptul muncii, dreptul securității sociale, dreptul internațional.

Scopul lucrării: elaborarea unor prevederi, concluzii și recomandări fundamentate științific, care vizează îmbunătățirea cadrului constituțional și legal pentru reglementarea drepturilor omului în Republica Moldova, asigurarea securității lor în normele legislației sectoriale, în contextul unificării legislației și asigurării principiilor de formare a unui stat social.

Obiectivele lucrării: analiza premiselor teoretice și metodologice pentru întărirea normativă și dezvoltarea reglementării juridice a drepturilor sociale în Republica Moldova; să prezinte un concept și să dezvolte o clasificare a drepturilor sociale, să specifice locul lor în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului; să dezvăluie, pe baza prevederilor științei dreptului constituțional, conținutul drepturilor sociale de bază; determinarea gradului de admisibilitate a temeiurilor legale și a limitelor privind restrângerea drepturilor sociale; să elaboreze recomandări practice pentru îmbunătățirea mecanismelor de implementare și protecție a drepturilor sociale fundamentale în Republica Moldova; să dezvăluie funcția de garantare a dreptului constituțional ca instrument principal în mecanismul de asigurare și protecție a drepturilor sociale ale omului, împreună cu mecanismele juridice internaționale și participarea instituțiilor societății civile la protecția drepturilor sociale ale omului.

Noutatea științifică și originalitatea cercetării se reflectă în însăși formularea problemei, precum și în faptul că prezenta lucrare este un studiu interdisciplinar complex privind schimbarea condițiilor economice și politice din Republica Moldova, în condițiile de construire a unui stat social bazat pe drepturile omului, garanțiile constituționale și legale ale drepturilor sociale și conformitatea acestora cu cerințele unui stat social democratic. A fost propusă și argumentată propria clasificare a drepturilor sociale ale omului ca grupă independentă în drepturile omului, împreună cu drepturile economice și culturale, în special conținutul dezvoltat și importanța drepturilor sociale în perioada modernă.

Rezultatele științifice principale noi care au fost obținute în urma investigațiilor au contribuit la elaborarea unei direcții științifice calitativ noi în știința dreptului constituțional din Republica Moldova – ***drepturile sociale ale omului și cetățeanului ca o categorie de drept constituțional, având în calitate de bază cercetarea*** problemelor de realizare și protecție a drepturilor sociale și au fost sugerate modalități de soluționare a acestora, ținând seama de consolidarea garanțiilor constituționale în legislația ramurii. Soluția problemei științifice principale este fundamentarea științifică și metodologică a garantării garanțiilor juridice ale drepturilor sociale, ținând cont de rolul legislației constituționale în garantarea și asigurarea drepturilor sociale în stadiul actual de dezvoltare a Republicii Moldova, care a condus la elaborarea unor instrumente practice pentru rezolvarea problemelor exercitării drepturilor constituționale sociale interne și internaționale legale pentru a le proteja și pentru a le permite să formuleze anumite propuneri de îmbunătățire a legislației actuale.

Valoarea aplicativă a lucrării. Propunerile cuprinse în studiu pot fi utilizate în activitatea de elaborare a legislației interne la determinarea principalelor direcții ale politicii sociale de stat, precum și în pregătirea instrumentelor internaționale în domeniul reglementării drepturilor sociale, pentru îmbunătățirea și implementarea mai eficientă a garanțiilor constituționale și a tehnicilor și metodelor existente de protecție a drepturilor sociale ale omului. Rezultatele cercetării a devenit baza cursului de formare "Drept social comparativ" dezvoltat de autor, pot fi utilizate pentru dezvoltarea cursurilor de studii juridice universitare și postuniversitare.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele, concluziile și recomandările studiului sunt publicate în articole științifice din diverse reviste de specialitate, sunt prezentate ca lucrări la conferințe naționale și internaționale, sunt utilizate cu succes la cursurile de predare a disciplinelor juridice.

ANNOTATION

Natalia Sciuchina. "Social rights of a person and of a citizen in the Republic of Moldova: constitutional guarantees". Doctor habilitat thesis by specialization: 552.01 – Public law (Constitutional law). Chisinau, 2019

This thesis consists of introduction, annotation, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography – 480 titles, 234 pages of body text. Academic results have been published in 1 monography, 39 academic research papers as well as in academic reports on international conferences.

Keywords: constitutional law, social human rights, the welfare state, guarantees for the protection of social rights, the Constitution, principles of social rights, international legal mechanisms of protection.

Field of study: constitutional law, international human rights law, labor and social security law, international law.

Thesis objects and objectives: development of scientifically grounded provisions, conclusions and recommendations aimed at improving the constitutional and legal framework for the effective legal regulation of social human rights in the Republic of Moldova, ensuring their security in the norms of sectoral legal acts, in conditions of unifying legislation and ensuring the principles of the formation of a social state.

Research tasks: to analyze the theoretical and methodological prerequisites for normative strengthening and development of the legal regulation of social rights in the Republic of Moldova; give a concept and develop a classification of social rights, specify their place in the system of fundamental rights and freedoms of man and citizen; to disclose, based on the provisions of the science of constitutional law, the content of basic social rights; determine the degree of admissibility of legal grounds and limits on the restriction of social rights; develop practical recommendations for improving the mechanisms for the implementation and protection of basic social rights in the Republic of Moldova; to disclose the guarantee function of constitutional law as the main tool in the mechanism for ensuring and protecting social human rights, along with international legal mechanisms and the participation of civil society institutions in the protection of social human rights.

The novelty and academic originality: is determined by posing the problem, and consists in the fact that the presented research is a complex interdisciplinary research applied to the changed economic and political conditions in the Republic of Moldova in conditions of building a social state, social human rights, constitutional and legal guarantees of social rights and their compliance with the requirements of a democratic legal social state. The own classification of social human rights as an independent group of human rights, along with economic and cultural rights, has been put forward and justified, the features of the content and the significance of social rights in the modern period of time have been revealed.

The fundamentally new scientific results of the research contributed to the development of a qualitatively new scientific direction in the science of constitutional law of the Republic of Moldova - *the social rights of man and citizen as a category of constitutional law*, based on the investigation of the problem of realization and protection of social rights; ways to resolve them are suggested, taking into account the constitutional guarantees in the branch legislation. **The main solved scientific problem:** the problems of the realization and protection of social rights have been revealed and ways of solving them have been suggested taking into account the strengthening of constitutional guarantees in the branch legislation. The solved scientific problem is the scientific and methodological foundation of guaranteeing the legal guarantees of social rights, taking into account the role of constitutional legislation in guaranteeing and securing social rights in the current state of development of the Republic of Moldova, which led to the development of practical tools for solving the problems of the exercise domestic and international social constitutional rights to protect them and to allow them to formulate certain proposals to improve current legislation. problems of realization and protection of social rights of a person and a citizen are revealed and the ways of their resolution are suggested taking into account the consolidation of constitutional guarantees in the branch legislation.

Theoretical significance of the research: The results of the research are the basis for new theoretical developments in the field of social human rights based on a comparative legal analysis of the norms of the constitutional and other branches of law, taking into account the international legal aspect of regulation, and can be a theoretical basis for developing changes in the current legislation of the Republic of Moldova.

Practical significance of the research: The practical proposals contained in the dissertation can be used in domestic law-making activities in determining the main directions of state social policy, as well as in the preparation of international documents in the field of social rights regulation, improvement and more effective application of constitutional guarantees and existing methods and methods protection of social human rights, as well as the results of research should be used for the development of university and post-university legal education courses. The results of the research became the basis of the "Comparative Social Law" training course developed by the author.

Introduction of scientific results: the results, general conclusions and recommendations of the research are published in scientific articles of various profile journals, presented as reports at national and international conferences, and also successfully used in teaching courses on legal subjects.

ȘCIUCHINA NATALIA

**DREPTURILE SOCIALE ALE OMULUI ȘI CETĂȚEANULUI
ÎN REPUBLICA MOLDOVA:
GARANȚII CONSTITUȚIONALE**

Specialitatea: 552.01 – Drept constituțional

Autoreferatul tezei de doctor habilitat în drept

Aprobat spre tipar:

Hârtie offset.

Coli de tipar: 2,9

Formatul hârtiei: 60x84 1/16

Tirajul: 50 ex.

Comanda nr.